

Nr 24.

Ankom till riksdagens kansli den 16 mars 1937 kl. 7 f. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om den stora arrendatorsklassens trygghande och frigörelse samt de talrika ofullständiga jordbrukens komplettering med tilläggsjord genom lag.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 195, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *Lindhagen* hemställt, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära skyndsamma förslag till den stora arrendatorsklassens trygghande och frigörelse samt de talrika ofullständiga jordbrukens komplettering med tilläggsjord genom lag.

I fråga om de skäl, som anförts till stöd för berörda hemställan, får utskottet hänvisa till motionen.

Utskottet kommer att i det följande behandla de båda i motionen berörda huvudspörsmålen vart för sig.

A. Frågor rörande arrendelagstiftningen.

I syfte att bereda vissa arrendatorer och andra brukare av annans jord större trygghet och en jämväl i övrigt förbättrad ställning i arrendeförhållanden vidtogos genom lagen den 27 juni 1927 en del ganska ingripande ändringar i 1907 års lag om nyttjanderätt till fast egendom. Bland annat upptogs i nyttjanderättslagens 2 kap. vissa nya paragrafer, 45—54 §§, avseende jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare, samt 55 och 56 §§, avseende jordbruksarrenden under fideikommiss.. Bestämmelserna i förstnämnda paragrafer avsågo att för södra Sverige skapa en motsvarighet till den så kallade norrländska arrendelagen. Denna lag, vilken tillkom den 25 juni 1909, underkastades samtidigt vissa ändringar, varjämte dess tillämpningsområde — ursprungligen begränsat till Norrland och de norra delarna av Kopparbergs län — utvidgades.

De år 1927 vidtagna lagändringarna föranleddes närmast av ett förslag, framlagt av jordsakkunniga i ett den 20 juni 1926 avgivet betänkande (stat. off. utr. 1926: 8). Tidigare hade frågan om sociala arrendebestämmelser för hela riket behandlats av bland andra jordkommissionen. Ett av denna i betänkande den 28 februari 1923 (del VI) avgivet förslag till social arrendelag (stat. off. utr. 1923: 40) har dock icke blivit genomfört.

Även efter 1927 har den sociala arrendefrågan behandlats vid åtskilliga tillfällen. Sålunda hava under en följd av år vid riksdagen motionsvis fram-

förts förslag till ändrade bestämmelser i ämnet. Med anledning av väckta motioner anhöll 1930 års riksdag i skrivelse nr 276, att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av nu gällande arrendelag i vad avsåge arrenden som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes år 1927, ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Verkställandet av bland annat ifrågavarande utredning anförtroddes den 4 december 1930 åt sociala jordutredningen, som den 5 december 1931 avgav betänkande med förslag till vissa ändringar i förenämnda lagstiftning (stat. off. utr. 1932: 1). Ändringarna beröra dels jordägares skyldighet i vissa fall att tillhandahålla arrendator arbete, dels länsstyrelses befogenhet att under särskilda omständigheter medgiva undantag från de sociala arrendebestämmelsernas tillämpning. I skrivelse nr 311 har 1934 års riksdag anhållit, att Kungl. Maj:t måtte slutföra utredningen om ifrågavarande ändringsförslag samt förelägga riksdagen det förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Tillika har i samma skrivelse hemställts om utredning och förslag huruvida och i vilken omfattning i lag måtte stadgas rätt för arrendator att av jordägaren erhålla ersättning för under arrendetiden utförd ändamålsenlig gödselstadanläggning.

Vid 1936 års riksdag hemställde herr Lindhagen i en motion, I: 8, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte påkalla ett återupptagande av den sociala jordbruksfrågans lagvägar samt i sådant syfte kräva, att för riksdagen måtte framläggas förslag till lagar om, bland annat, arrendatorsklassens ytterligare säkerställande och slutliga frigörelse, så vitt rör permanenta arrenden, vilka ej äro hänförliga till större s. k. affärsarrenden.

I motiveringen till motionen hade arrendatorsklassens aktuella problem sammanfattats i elva punkter, nämligen:

- 1) en gemensam social arrendelag för hela riket;
- 2) frilösning av arrendejordbruk;
- 3) företrädesrätt (optionsrätt) till ny upplåtelse;
- 4) företrädesrätt till köp av jordbruket med laga tillbehör;
- 5) reglering av arrendebelopp;
- 6) fastslående av jordägarens byggnadsskyldighet;
- 7) tvångsförlängning av korta arrendetider;
- 8) omedelbar ersättning till arrendatorn för verkställt botande av påsy-nade brister;
- 9) beredande av nytta för arrendatorer och torpare av det sjunkande penningvärdet;
- 10) kontroll över arrendelagens tillämpning från jordägarnas sida; samt
- 11) sanering av länsstyrelsernas godtycke i utövning av sin rätt att med-giva dispens från sociala arrendelagens stadganden.

Motionen I: 8 jämte vissa andra motioner behandlades i andra lagutskottets utlåtande nr 30, såvitt rörde arrendelagstiftningen enligt följande disposition:

- A. Gemensam social arrendelag för hela riket;
- B. Frilösning av arrendejordbruk;

- C. Företrädesrätt för arrendator vid köp; skydd mot salubjudande av utarrenderad egendom i vissa fall;
- D. Minimitid beträffande arrenden;
- E. Optionsrätt till nytt arrende;
- F. Tvångsförlängning av korta arrendetider;
- G. Maximitaxor vid arrenden;
- H. Länsstyrelsernas dispensgivning enligt de sociala arrendelagarna;
- I. Jordägarens allmänna byggnadsskyldighet;
- K. Tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen;
- L. Komplettering av bestämmelserna i 2 kap. 43 § nyttjanderättslagen;
- M. Arrendeavtalets form;
- N. Omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister;
- O. Reglering av arrendebelopp och därmed sammanhängande spörsmål;
- P. Kontroll över arrendelagstiftningens efterlevnad; samt
- Q. Obligatorisk medling mellan jordägare och arrendator i vissa fall.

Andra lagutskottet lämnade i sitt ovannämnda utlåtande en omfattande historik rörande olika arrendefrågor, till vilken historik utskottet nu tillåter sig hänvisa.

På förslag av andra lagutskottet i dess berörda utlåtande hemställde 1936 års riksdag i skrivelse den 25 april 1936, nr 180, om utredning beträffande vissa angivna frågor rörande arrendelagstiftningen. Sålunda har anhållits om 1) en förutsättningslös utredning rörande lämpligheten att införa den bestämmelsen, att, därest jord enligt sociala arrendelagstiftningens stadganden utarrenderats av bolag och med dem likställda jordägare under femton år eller av fideikommissinnehavare under tio år, avtal om förlängning skall ingås på minst fem år, därest ej undantag genom dispens meddelas, med förbehåll om uppsägningsrätt för arrendatorn, 2) en förutsättningslös utredning i vad mån de regler böra göras tvingande, vilka meddelas i nyttjanderättslagens 2 kap. 14 § om arrendatorers rätt att utföra arbete, som jordägaren trots utfästelse ej fullgjort, 15 § om arrendators rätt att verkställa byggnad i fall då genom vådeld eller annorledes utan arrendatorns vållande byggnad blivit förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras, 16 § om rätt för arrendator att vid uppförande av ny byggnad i stället för byggnad, som han mottagit, i vissa fall få tillgodoräkna sig husrötelopp, som vid tillträdet åsatts den mottagna byggnaden, 17 § om arrendators rätt att verkställa förbättringar och erhålla ersättning för dem samt 18 § första, tredje och fjärde styckena om arrendators skyldighet att hembjuda byggnader och anläggningar samt om jordägares lösningskyldighet, 3) en omprövning rörande lämpligheten att i allmänna arrendelagen uttryckligen anges, att synebestämmelserna i 10—13 §§ äro av tvingande natur, och 4) en förutsättningslös utredning angående införande av medling, därest så erfordras av obligatorisk karaktär, mellan jordägare och arrendator, som önska ingå förnyat arrendekontrakt, vid meningsskiljaktighet dem emellan om skäliga villkor för nytt arrendeavtal. Vidare har riksdagen i samma skrivelse hemställt om en förutsättningslös utredning angående utvidgning av den kostnadsfria arrenderådgivningen enligt kungörelsen den 18 maj 1934

om bestridande i vissa fall med allmänna medel av kostnader för biträde i frågor rörande arrendeförhållanden till att avse även innehavare av arrenden av den omfattning, som angives i kungörelsen, under andra än i kungörelsen omförmälda jordägare.

Vid utskottets berörda utlåtande hade fogats ett flertal reservationer, vilka återfinnas å sid. 69—100 i utlåtandet. Reservationsvis anfördes, bland annat, att en utredning rörande arrendelagarna borde få en vidare omfattning än den av utskottet föreslagna samt eventuellt utsträckas till en allmän översyn av lagstiftningen i dess helhet. Av vissa reservanter yrkades, att en förutsättningslös utredning måtte — förutom i de hänseenden, som angivits av utskottet — verkställas beträffande bland annat 1) frågan om gemensam social arrendelag för hela riket, 2) frågan om företrädesrätt under vissa omständigheter för arrendator vid köp av arrenderad egendom, 3) lagstadgande av minimitid beträffande arrenden i vad det gäller jordbruk som normalt pläga vara utarrenderade, oberoende av om de tillhöra bolag, med dem likställda jordägare eller fideikommissinnehavare, för att hindra att jordägarna mot arrendatorernas vilja genomdriva kontrakt med kortvarig, exempelvis ettårig giltighet, 4) frågan om företrädesrätt till nytt arrende, 5) frågan om tvångsförlängning av korta arrendetider, 6) frågan om jordägarens allmänna byggnadsskyldighet och 7) frågan om tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen, i den mån denna fråga icke omfattades av utskottets förslag. Reservationsvis framförda förslag om utredning rörande minimitid för arrenden (reservation av herr Linder m. fl.), företrädesrätt för arrendator vid nytt arrende (reservation av herr Norman m. fl.) och tvingande bestämmelser i ökad utsträckning i allmänna arrendelagen (reservation av herr Linder m. fl.) vunno majoritet i riksdagens andra kammare men avslogos i första kammaren.

Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t den 8 maj 1936 har chefen för jordbruksdepartementet tillkallat hovrättsrådet H. E. Anderberg samt riksdagsmännen C. G. L. H:son Tamm, C. J. Johansson i Uppmälby, A. P. Pettersson i Dahl och K. H. Falk för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande arrendelagstiftningen. De sakkunniga hava antagit benämningen *1936 års arrendeutredning*.

I sitt anförande till statsrådsprotokollet före bemyndigandet att tillkalla sakkunniga yttrade chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, efter en kortare historisk redogörelse rörande arrendelagstiftningen, bland annat:

Vad sålunda vid 1936 års riksdag och tidigare förekommit giver belägg för att gällande arrendelagstiftning i åtskilliga hänseenden icke är tillfredsställande. De förslag angående utredningar, för vilka i det föregående redogjorts, äro i stort sett av två slag, nämligen dels sådana som avse enbart den sociala arrendelagstiftningen eller alltså den lagstiftning, som innefattas i 1927 års bestämmelser och den norrländska arrendelagen, dels ock sådana vilka beröra arrendelagstiftningen i dess helhet. Gemensamt för förslagen är emellertid, att de taga sikte på önskvärdheten av att förbättra arrendatorernas ställning. Jag biträder uppfattningen, att en utredning i ämnet bör

komma till stånd. Ehuru en del spörsmål måhända mera än andra tränga till sin lösning, synes det mig dock mest rationellt, att en dylik utredning icke begränsas genom att till densamma hänskjutas allenast vissa särskilt angivna frågor, utan att den får omfatta ämnet i hela dess vidd. Utredningen bör med hänsyn till de många intressen och synpunkter, som spela in vid en lagstiftning av förevarande slag, få bedrivas i stort sett förutsättningslöst. Några allmänna riktlinjer för utredningsarbetet torde emellertid i det följande böra uppdragas.

Arrendelagstiftningen torde jämväl framdeles, liksom nu är fallet, böra omfatta dels bestämmelser av mera allmänt gällande art, dels ock av sociala hänsyn betingade särbestämmelser för vissa slag av jordbruk. Var gränsen bör gå mellan den allmänna och den sociala arrendelagstiftningens tillämpningsområde är vanskligt att avgöra. Mot den nuvarande gränsdragningen, enligt vilken de sociala lagbestämmelserna gälla allenast beträffande viss jord tillhörig bolag, ekonomiska föreningar eller enskilda så kallade jordspekulanter, torde anmärkningar med fog kunna riktas. Skäl synas tala för att även arrendatorer av jord tillhörande andra enskilda personer än de nyssnämnda beredas det ökade skydd, som den sociala arrendelagstiftningen avser att skänka. Denna fråga bör alltså bliva föremål för utredningens uppmärksamhet. Erinras må härvid, att enligt jordsakkunnigas förslag ifrågasvarande lagstiftning i vissa delar skulle omfatta varje torp eller annan till huvudgård hörande jordbrukslägenhet ävensom hemman, som löde under huvudgård, samt annan jord, vilken utan andra avbrott än av tillfällig beskaffenhet varit upplåten på arrende under mer än trettio år i följd närmast före upplåtelsen. Möjligheterna för en utvidgning av den sociala arrendelagstiftningens tillämpningsområde enligt dylika linjer synas ånyo böra undersökas. Men även andra tänkbara utvägar till en lösning av problemet i åsyftad riktning böra naturligtvis prövas. Vidare synes ett övervägande böra ske, huruvida ej den undre gränsen för arrenden, å vilka de sociala lagbestämmelserna skola äga tillämpning, borde sänkas, så att även innehavare av mindre arrendelägenheter och torp kunna inbegripas under bestämmelserna i fråga. Jag vill i detta avseende bringa i erinran, att enligt förordningen den 22 juni 1934 (nr 320) angående grunder för förvaltningen av viss kronoegendom dessa synpunkter vunnit beaktande beträffande vissa å kronoskogar belägna jordbruksegendomar, nämligen s. k. skogsjordbruk. Visserligen torde det kunna bliva nödvändigt, att, därest nu ifrågasatta sänkning av arealgränsen kommer till stånd, undantagsstadganden i vissa hänseenden, exempelvis beträffande arrendetidens längd, meddelas för sådana av de minsta arrendena, där arrendatorns ställning till jordägaren nära sammanfaller med den anställdes arbetarens. Detta förhållande synes emellertid icke utgöra något hinder mot lagändringens genomförande.

Såsom förut antytts, torde vissa frågor påkalla särskild uppmärksamhet. Av synnerlig betydelse synas mig vara frågorna om arrendetidens längd, företrädesrätt för arrendator vid arrendetidens utgång till nytt arrende och vid arrendegårdens försäljning till inköp av densamma samt jordägarens byggnadsskyldighet. Spörsmålen om företrädesrätt till arrende och köp äro icke berörda i ifrågasvarande nu gällande arrendelagstiftning. Deras lösning torde vara förenad med vissa svårigheter. Frågorna äro emellertid av sådan betydelse för arrendatorerna, att denna omständighet icke bör avhålla från att en ingående utredning i ämnet verkställs, i syfte att ett förslag till lagstiftning därutinnan må kunna framkomma.

Av stor vikt men samtidigt av svårlöst natur är jämväl frågan om förändring av arrendebelopp under löpande arrendeperiod. Dylik förändring kan

enligt gällande lagstiftning ske, om missväxt inträffar. Emellertid skulle en reglering av arrendebeloppet vara av synnerligt värde även vid starkt växlande konjunkturer. Möjligheterna härför synas mig därför böra övervägas. Att samma rätt i så fall finge tillerkännas både jordägare och arrendator torde knappast vara tillräcklig anledning att icke söka genomföra en lagstiftning av angiven innebörd.

De sociala arrendelagsbestämmelserna synas i princip böra vara av tvingande natur, ehuru möjlighet till undantag i särskilda fall bör stå öppen. Frågan i vilken utsträckning så bör vara fallet, bör givetvis uppmärksammas av utredningen. Även den allmänna arrendelagens bestämmelser torde i detta hänseende böra göras till föremål för översyn. Riksdagen har i sin förenämnda skrivelse nr 180 angivit vissa särskilda områden, vilka en utredning härutinnan borde omfatta. I anslutning till min allmänna inställning till utredningsspörsmålet tillstyrker jag emellertid, att utredningen icke på detta sätt begränsas utan att frågan angående den omfattning i vilken bestämmelserna böra göras tvingande upptages till allsidig och förutsättningslös prövning. Jag förbiser här givetvis dock icke, att, i den mån en utvidgning sker av de sociala arrendebestämmelsernas tillämpningsområde i förut angiven riktning, behovet av ovillkorliga föreskrifter i den allmänna arrendelagen kan komma att minska.

Det är enligt mitt förmenande vidare av synnerlig vikt, att arrendelagstiftningens tvingande bestämmelser även efterlevas i det praktiska livet. Erfarenheten synes giva vid handen, att i många fall jordägare med stöd av sitt ekonomiska övertag framtvingat iakttagande av avtalsbestämmelser, som äro stridande mot lagen och till arrendatorns skada. Utredningen bör därför även omfatta spørsmålet om nödig kontroll från samhällets sida över lagstiftningens efterlevnad. En tanke, som i detta sammanhang synes kunna övervägas, är att i nu förevarande syfte införa skyldighet för jordägare att vid vederbörlig domstol anmäla ingångna arrendeavtal för granskning och inregistrering.

Lagstiftningen bör, samtidigt som arrendatorernas skäliga anspråk på gynnsammare arrendeförhållanden tillgodoses, givetvis — på sätt redan i visst sammanhang antytts — utformas under vederbörligt hänsynstagande även till jordägarnas berättigade intressen. Vid utredningen bör beaktas och i den mån så lämpligen kan ske tillgodogöras det material, vilket förebragts vid tidigare utredningar i ämnet, samt de förslag och det resultat i övrigt, som därvid framkommit.

I utredningsuppdraget bör naturligtvis ingå att överväga och avgiva förslag till ändringar, som av utredningen må finnas påkallade, jämväl i andra författningar än nyttjanderättslagen och den norrländska arrendelagen, i den mån de äga samband med eller eljest anknyta till förevarande lagstiftning, såsom 1927 års lag om uppsikt å vissa jordbruk och förut omförmälda förordning angående grunder för förvaltningen av viss kronoegendom. Vad förstnämnda båda lagar beträffar torde böra tagas under övervägande en sammanslagning av de sociala arrendelagsbestämmelserna till en gemensam social arrendelag för hela riket. Huruvida en dylik lagstiftning bör inrymmas såsom en avdelning i den allmänna arrendelagen eller utformas såsom en fristående lag vid sidan av denna torde jämväl böra övervägas.

Slutligen torde utredningen böra omfatta den i riksdagsskrivelsen nr 180 berörda frågan om utvidgning av den kostnadsfria arrenderådgivningen till att avse även andra än i kungörelsen i ämnet den 18 maj 1934 angivna jordägare. Resultatet av utredningen i denna del synes lämpligen kunna framläggas särskilt, utan hinder därav att utredningsarbetet i övrigt ännu ej avslutats.

Efter förslag av andra lagutskottet (utlåtande nr 46) har därefter riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t den 23 maj 1936, nr 259, anhållit, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning, huruvida och på vad sätt det är lämpligt att ändra bestämmelserna i de sociala arrendelagarna om minimiarealen för de jordbruk, som falla under lagarna, i syfte att åstadkomma sådana arealbestämmelser, att lagarna bliva tillämpliga å fastigheter, vid vilka arrendatorn av jordbruket kan erhålla sin huvudsakliga bärgning, oavsett beskaffenheten av de ägoslag, som ingå i jordbruksenheten, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan giva anledning.

Genom beslut den 8 juli 1936 har Kungl. Maj:t uppdragit åt 1936 års arrendeutredning att i samband med den utredning, som anförtrotts densamma, upptaga de i skrivelsen nr 259 omförmälda spörsmålen till behandling.

Utskottet ville vidare erinra, att ett av sociala jordutredningen den 12 juni 1936 avgivet betänkande angående vissa åtgärder, som kunna anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, den 26 i nämnda månad överlämnats till 1936 års arrendeutredning för att tagas i övervägande vid uppdragets fullgörande.

I *förevarande motion* har nu hemställts, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära skyndsamma förslag till den stora arrendatorsklassens tryggande och frigörelse.

Såsom framgår av utskottets redogörelse ovan har åt särskilda sakkunniga — 1936 års arrendeutredning — uppdragits att verkställa utredning och avgiva förslag rörande arrendelagstiftningen. Enligt direktiven för de sakkunnigas arbete skall utredningen omfatta ämnet i hela dess vidd och bedrivas i stort sett förutsättningslöst. Med hänsyn till den sålunda pågående utredningen har utskottet icke funnit skäl föreligga för riksdagen att i anledning av ifrågavarande motion göra någon framställning till Kungl. Maj:t rörande arrendelagstiftningen.

Utskottet.

B. Frågan om komplettering av ofullständiga jordbruk.

Frågan om förbättring av ofullständiga jordbruk har tidigare vid många tillfällen varit föremål för utredning av sakkunniga samt prövning av riksdagen. En utförlig historik har lämnats i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag samt i andra lagutskottets utlåtanden nr 40 vid 1934 års riksdag och nr 30 vid 1936 års riksdag, till vilka tre utlåtanden utskottet tillåter sig hänvisa.

Såsom framgår av sistnämnda utlåtande kunna lån och bidrag av allmänna medel i avsevärd utsträckning erhållas till förbättring och ändamålsenlig utveckling av ofullständiga jordbruk.

Frågan på vad sätt staten kan genom ytterligare ingripanden medverka för anskaffning av jord är för närvarande föremål för utredning. Sedan 1935 års riksdag i skrivelse nr 166 hemställt, bland annat, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning angående vissa åtgärder till främjande av egnahemsverksamheten, har chefen för jordbruksdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts den 30 december 1935 lämnade bemyndigande tillkallat sju sakkunniga för att verkställa utredning rörande egnahemsverksamheten och andra med statens verksamhet på det sociala jordområdet sammanhängande frågor.

De sakkunniga äro generaldirektören O. H. Malmberg (ordförande), ledamoten av riksdagens andra kammare, småbrukaren J. A. Andersson i Tungalsta, verkställande tjänstemannen i statens jordnämnd, direktören N. Collin, ledamoten av riksdagens första kammare, lantbrukaren N. G. Gabrielsson i Teg, lantbrukaren A. Mårtensson i Ryнге, jordbrukskonsulenten B. A. Nilsson i Borås samt agronomen W. Svensson i Ljungskile. Utredningsmännen hava antagit benämningen *1936 års egnahemsutredning*.

I direktiven för de sakkunnigas verksamhet lämnade chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Sköld, till en början en redogörelse för de anstalter i olika former, som statsmakterna träffat i avsikt att för mindre bemedlade och obemedlade skapa möjligheter att erhålla egna jordbruk. Vidare omnämndes, att från åtskilliga håll framställningar gjorts om ändringar i nuvarande regler för statens verksamhet på förevarande område. Därefter anförde chefen för jordbruksdepartementet, bland annat:

På sätt framgår av det anförda, hava statsmakterna i sina strävanden att underlätta ekonomiskt mindre lyckligt lottade personers förvärv av egna jordbrukslägenheter gått fram på i huvudsak tre vägar. Syftet med arrendeegnahemsverksamheten är att skapa jordbruk av sådan storlek, att brukaren därå kan erhålla full försörjning. Arbetarsmåbruken åter avse att bereda innehavaren utkomst genom jordbruk drivet vid sidan av annat arbete. Vad den egentliga egnahemsverksamheten beträffar, har utvecklingen gått i den riktningen, att någon ovillkorlig fordran på jordbrukens beskaffenhet ej upprätthållits i vare sig det ena eller det andra av angivna hänseenden. Angelägenheten av att för de fall, då möjligheter till extraförtjänster saknas, areal och ägoslag äro så avpassade, att utsikter finnas till bärgning och sysselsättning i jordbruket för brukaren och hans familj, ligger emellertid i öppen dag. Frågan om komplettering av s. k. ofullständiga jordbruk är därför också sedan gammalt föremål för intresse. Särskilt är spörsmålet aktuellt under förhållanden sådana som de nu rådande, då genom stegrade priser å fodermedel försörjningsmöjligheterna för en del småbrukare, vilkas jordinnehav ej medgiver dem att själva producera sitt foder, försämrats. Det är en social angelägenhet, att dylika småbruk utvecklas antingen genom tillägg av jord från angränsande större fastighet eller genom sammanläggning med annat mindre jordbruk. De problem, som härvid yppa sig, äro många och svårösta.

Vid den genomgång av gällande bestämmelser rörande ifrågavarande olika former av statens sociala jordverksamhet, som sålunda torde äga rum, bör vad förut sagts angående vikten av att ofullständiga jordbruk må kunna utökas till full bärighet särskilt beaktas ej blott ur de tidigare berörda synpunkterna om jordanskaffning och jordförmedling utan även med hänsyn till angelägenheten av att vederbörande jordbrukare må kunna erhålla den ekono-

miska hjälp, som för ändamålet kan vara behövlig. Möjlighet föreligger för närvarande att erhålla egnahemslån för inköp av tilläggsjord. Vid utredningen bör tagas under överbäggande, huruvida vad härutinnan gäller är till fyllest för ifrågavarande syfte eller om ändringar i eller tillägg till nuvarande bestämmelser på området kunna vara erforderliga. Den av riksförbundet landsbygdens folk berörda frågan om jordanskaffning i syfte att komplettera ofullständiga jordbruk i de gamla bruksbygderna bör härvid bland annat uppmärksammas. Tillika bör överbäggas, om icke det allmänna å detta liksom övriga områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. Visserligen torde i allmänhet jord kunna erhållas genom frivilliga avtal. Men erfarenheten torde visa, att understundom ett önskvärt resultat icke står att vinna utan stöd av expropriationslag. En dylik lagstiftning bör helt naturligt utformas under hänsynstagande även till jordägarens berättigade intressen.

Vid 1936 års riksdag hemställde herr Lindhagen i sin förut omnämnda motion, I: 8, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t kräva, att för riksdagen måtte framläggas förslag till lag om, bland annat, komplettering av ofullständiga jordbruk.

I motion II: 13 av herr Herou m. fl. vid samma riksdag föreslogs, att riksdagen måtte besluta hos regeringen begära förslag till expropriationslagstiftning, som medförde att storgodsens och bolagens jordbruksfastigheter kunde överlätas för en jordreglering, för underlättande av jord- och skogstilldelning åt sådana jordbruk, som behövde kompletteringsareal för att deras ägare och brukare skulle blivit besuttna, och för större möjligheter till jordbruksnybildning och upplåtelse av jordbruk åt obemedlade eller mindre bemedlade jordsökande, företrädesvis lant- och skogsarbetare.

Jämväl i annan motion vid 1936 års riksdag, II: 362 av herr Elmroth, ifrågasattes införande av lag om en moderniserad expropriationslagstiftning för vissa jordbruksändamål.

Andra lagutskottet, som behandlade dessa tre motioner, yttrade i sitt förut omförmälda utlåtande nr 30, bland annat:

Såsom framgår av den i utskottets utlåtande lämnade redogörelsen kommer frågan om att anskaffa jord till nya jordbruk och till komplettering av ofullständiga jordbruk att upptagas till överbäggande av nyligen tillsatta sakkunniga — 1936 års egnahemsutredning. I de sakkunnigas uppdrag ingår jämväl att överbäggas, om icke på olika områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte det allmänna behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark.

Enär utredning angående de i motionerna berörda spörsmålen blivit igångsatt, finner utskottet, i avvaktan på resultatet av densamma, skäl icke föreligga för riksdagen att i anledning av motionerna göra framställning till Kungl. Maj:t.

Utskottet hemställde, att de ovan återgivna framställningarna i motionerna I: 8, II: 13 och II: 362 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. Reservation anmäldes av herr Lindhagen. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I förevarande motion beröres frågan om jordanskaffningsverksamhet i övre Norrland. Utskottet får i anledning därav erinra, att Kungl. Maj:t vid 1936 års riksdag i proposition nr 46 föreslog riksdagen att till jordanskaffningsverksamhet inom Västerbottens och Norrbottens län för budgetåret 1936/1937 under nionde huvudtiteln anvisa ett reservationsanslag av 800,000 kronor.

I anledning av propositionen väcktes en motion, I: 303, vari herr Lindhagen hemställde, bland annat, att riksdagen ville möjliggöra propositionens avsikter att skapa en effektiv jordanskaffning genom att för Västerbottens och Norrbottens län antaga en provisorisk expropriationslag av i motionen angiven lydelse.

Propositionen nr 46 och motionen I: 303 behandlades av sammansatt andra lag- och jordbruksutskott, som i utlåtande nr 1 hemställde, att det begärda anslaget måtte beviljas av riksdagen. I fråga om motionen erinrade utskottet, att i 1936 års egnahemsutrednings uppdrag inginge att överväga, om icke på olika områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte det allmänna behövde ha till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. Utskottet avstyrkte motionens ovan återgivna yrkande, då spørsmålet om lagstiftning i dylikt syfte vore föremål för utredning i ett större sammanhang samt i motionen ej visats, att ett särskilt behov av expropriationslagstiftning för Västerbottens och Norrbottens län skulle föreligga. Herr Lindhagen anmälde reservation.

Riksdagen godkände utskottets utlåtande.

I detta sammanhang må erinras, att *innevarande riksdag* på förslag av jordbruksutskottet (utlåtande nr 1, punkterna 129 och 135) *dels* anvisat ett reservationsanslag av 800,000 kronor för budgetåret 1937/1938 till jordanskaffningsverksamhet inom Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, *dels ock* medgivit, att Kungl. Maj:t finge under 1938 bevilja statsanslag intill 1,950,000 kronor för utlämnande av statsbidrag till nyodling, betesförbättring, stenröjning och jordkörning å ofullständiga jordbruk.

Slutligen bör framhållas, att *statens jordbruksnämnd* den 10 februari 1937 till Kungl. Maj:t avlämnat en av nämnden verkställd *utredning rörande jordbrukets läge i Norrland med vissa förslag till åtgärder till förbättrande av den norrländska jordbrukarbefolkningens ekonomiska ställning* (stat. off. utr. 1937: 9). I en avdelning om »främjande av nyodling samt underlåtande av jordanskaffning» (sid. 84—88) har nämnden uttalat, att med hänsyn till att frågan om ytterligare åtgärder från statens sida för komplettering av ofullständiga jordbruk vore under övervägande av 1936 års egnahemsutredning syntes det icke ankomma på nämnden att härom framlägga något förslag.

I *förevarande motion* hemställs, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära skyndsamma förslag till de talrika ofullständiga jordbrukens komplettering med tilläggsjord genom lag.

Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen hade utskottet vid föregående års riksdag att taga ställning till motionsvis framförda yrkanden om, bland annat, komplettering av ofullständiga jordbruk. Utskottet erinrade då i sitt utlåtande, nr 30, att frågan om att anskaffa jord för sådant ändamål komme att upptagas till övervägande av 1936 års egnahemsutredning. Utskottet framhöll, att i de sakkunnigas uppdrag inginge jämväl att överväga, om icke på olika områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte det allmänna behövde ha till sitt föfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. När sålunda utredning angående det motionsvis berörda spörsmålet blivit igångsatt, fann utskottet, i avvaktan på resultatet av densamma, skäl icke föreligga för riksdagen att göra någon framställning till Kungl. Maj:t. Riksdagen anslöt sig till denna utskottets uppfattning.

Utskottet.

Enär den i nu förevarande motion behandlade frågan om komplettering av ofullständiga jordbruk fortfarande är under övervägande av 1936 års egnahemsutredning, saknas enligt utskottets mening alltjämt skäl för riksdagen att hos Kungl. Maj:t hemställa om någon åtgärd i ämnet.

Utskottets hemställan.

Under åberopande av vad utskottet ovan (sid. 7 och 11) anfört får utskottet hemställa:

A. Beträffande frågor rörande arrendelagstiftningen:

att motionen i förevarande del icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

B. Beträffande frågan om komplettering av ofullständiga jordbruk:

att motionen i förevarande del icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 12 mars 1937.

På andra lagutskottets vägnar:

SIGFRID HANSSON.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Sigfrid Hansson*, *Linder**, *P. Sandström*, *Lindhagen*, *Knut Petersson*, *Sten*, *Ekströmer** och *Holstenson*;

från andra kammaren: herrar *Hage*, *Skoglund**, *Pettersson* i Hällbacken* och *Sandström* i Sollefteå*, fru *Nordgren* samt herrar *Hermansson**, *Gardell** och *Barnekow*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Särskilt yttrande

av herr *Lindhagen*, som anförde:

Det förhåller sig knappast så, som utskottet förmenar, att motionens livsfrågor för två försummade jordbrukareklasser nu ligga under någon målmedveten »utredning». De ha enligt regeringsuppdrag däremot under tiden från den 1 juni 1901 till den 24 november 1922 varit föremål för *tre lagberedningar* med stöd av klara instruktioner att söka komma, så vitt möjligt, till effektiva resultat.

Norrlandskommittén och jordundersökningen — den senares utredningar stannade vid Värmland — förbehöllos fria händer att komma till sådana resultat. Och en liberal regerings justitieminister Löfgren inskrev i sin instruktion för jordkommissionen 29 november 1918, att den skulle bland annat verkställa utredning »huruvida och i vad mån tvångsavlösning av jord för tillgodoseende av jordbruksändamål, utöver vad för närvarande är stadgat, bör på lagstiftningens väg genomföras». I sin motivering erinrade Löfgren om Norrlandskommitténs, Värmlandsundersökningens och åtskilliga enskilda motionärers i riksdagen positiva inställning till denna fråga. »Uppenbarligen», skrev ministern, »stå dessa frågor i mycket nära samband med de av mig förut omnämnda spörsmål angående den s. k. Norrlandslagstiftningen och dess utsträckning.» Samtidigt hänvisade han till de allmänna förutsättningarna för tvångsavlösningar, som av Norrlandskommittén uppställts, nämligen att sådana böra förekomma endast när en för långt driven monopolisering av jorden skett eller eljest starka samhällseliga skäl tala för ett dylikt ingripande i den bestående jordfördelningen. Det var ett manligt och på samma gång hovsamt språk. (Se kommittén, band I sid. 207—208.)

Den på förenämnda tre instruktioner stödda lagbehandlingen av den sociala jordfrågan kostade statsverket avsevärda penningar och dess förtroendemän betydande möda. Uppnådda resultat under förenämnda tidsperiod ha dock från och med *den 24 november 1922*, kommissionen ohörd, lagts på hyllan utan prövning med förspillan av utgifter och bemödanden. Det tillkännagavs, att ett fortgående på de av en konservativ och två liberala regeringar medgivna vägarna återkallades. Anledningen till denna omkastning i styrelsesättet låg i partipolitiska synpunkter, ett socialdemokratiskt regeringsbildandes förmenta svårigheter, men först och sist det ånyo över landet inbrytande industriella, mången gång även deklarerade, främlingskapet för den sociala jordfrågan och enkallerligen dess jordbruksfråga. Det blev här och var till och med tidsenligt att deklarerera sin anslutning till Ludvig Nordströms storindustriella åskådningssätt i hans bok om Stornorrland.

De utredningar, utskottet nu åberopar, äro åter barn för att icke säga barnbarn och barnbarnsbarn av den medgång i styrelsesättet, som inaugurerades den 24 november 1922.

Från landskapslagarna ha vi övertagit vägledningen, att »land skall med lag byggas». Därmed erinrades för alla tider, att medborgarna och hemmen ha rätt att slå rot och värnas i den svenska jorden. Det är ett livsvillkor. Därav beror uppehållet, laglydnaden, karaktärsdaningen, fosterlandskärleken, mänsklighetsförståelsen eller med ett ord friheten. Att vårdslösa livets rötter och ändå ordna dess grenar är som bekant omöjligt.

Inre tvedräkt och mellanfolkliga krig ha sin upprinnelse i försummelsen av denna jordens grundlag. Enskildas jordmonopol, även kallade »latifundier», och staters annexioner av främmande nationaliteter äro hyenden till ofreden, kulturskymningar och undergång i världen.

*

Diktaturerna Gustav Vasa och Karl XI ingrepo därför och reducerade till kronan *prästerskapets och adelns jordmonopol*, uppkomna genom tidigare styrelsens förläningar av statens jordegendomar. I den politiskt konservative professor Odhners lärobok för skolorna yttras om dessa tilldragelser: »Däri-genom blev egendomen jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet och allmogen återvann sin forna självständighet.» Det bor oväld uppå framtids tunga.

Med de tekniska upptäckterna reste sig det skogsindustriella, d. v. s. *plutokratens jordmonopol*, hotande till en början bondeklassen i Norrland och delar av Svealand. I det övriga riket förelåg de större godsens, d. v. s. *feodalismens jordmonopol* med rötter i gamla tider och förkovran under det oavsedda hägnet av franska revolutionens näringsfrihet.

Det stod alltmer klart, att även här något ingripande måste äga rum. Det kunde i vår komplicerade tid svårligen ske annat än genom evolution med allvar dock uti dess slingrande framfärd. Verket var således hänvisat till demokratien, evolutionens statskonst, och dess speciella parlamentarism, byggd på partiväsande.

*

Det gäller nu ett kapitel ur den sociala jordfrågan eller allas rätt till sin behöriga andel i besittning av jorden. Lidandets väg således. Den beträddes i medvind, då den allmänna rösträtten blott stod för dörren. Efter dess tillkomst gick färden alltmer mot strömmen. Det var en förvånande upptäckt.

Detta händelseförlopp har skildrats senast i utskottets utlåtande nr 30 år 1936 sidan 69—88 o. f. Kapitlen voro: lagvägarna i den sociala jordfrågan, norrlandskommittén, jordundersökningen, jordkommissionen, jordsakkunniga och kolonisationssakkunniga, sociala jordutredningen, 1936 års egna-hemsutredning, lagvägarnas fortsatta misär, de svenska jordmonopolens äganderättsfråga, partierna, yrkanden. Till denna skildring hänvisas.

*

Den nu levande generationen äger föga kännedom i *den sociala jordfrågans rättshistoria* inom rikets nordligare skogsbygder intill dess vid sekelskiftet egnahemsrörelsen blomstrade upp med krav på lagar och understöd. Det var en fråga för hela landet. Men i nämnda bygder var nöden och äventyren överhängande. Där måste det först tagas fast. Sedan gick fortsättningen till det övriga landet lättare.

Problemställningen föreligger så fortfarande. Den tillhör icke något dött förflutet. Även andra riksdagsfrågor för i år måste gå tillbaka till densamma. Den återfinnes i 1901 års Norrlandsmotion. Till allmän upplysning i ämnet återgives därför Norrlandsmotionärernas av 1901 berättelse såsom bilaga till denna ensamma reservation. Den slog igenom just genom sina avslöjanden.

*

Vid senaste sekelskiftet uppblomstrade egnahemsfrågan. Den gick fram två vägar, en administrativ, kallad statens egnahemslånerörelse, och en lagväg. Den senare hade gammalt fotfäste i skiftesväsendet med växlande anslutning än till fri jorddelning och än till besuttenheten såsom förutsättning för ett självförsörjande jordbruk.

Såsom i Norrlandsmotionen skildrats gav skogsindustriens hotande jordmonopol i skogsbygderna upphov till 1896 års lagstiftning om fri jorddelning. Då detta misstag upptäcktes, inaugurerades lagvägen vid sidan av lånevägen.

Denna samhörighet fick uttryck i jordkommissionens, av jordbruksminister Linders särskilt efterfrågade betänkande nr IV den 11 november 1922 om bildandet av nya jordbruk med tillhörande vidlyftiga enquêter. I denna del redogjordes koncentrerat (sid. 162—186) för uppslag i och organisation under tidernas lopp av den sociala jordfrågan och de förenämnda båda linjernas samverkan med varandra.

Inom kommissionen utarbetades även en lagstiftning om en *statsorganisation för sociala jordfrågor*, en motsvarighet till lagstiftningen för skogsvården i riket. Högsta ledningen skulle utövas av en centralstyrelse för sociala jordfrågor. I varje län inrättades en jordkommission och inom varje kommun borde i mån av behov finnas en jordkommitté. Detta försök till en sammanhållning genom lag av organisationens problem har icke undergått någon annan prövning än förbiseendets.

Vidare förordades inom kommittén lagstiftning om *en allmän nybyggesverksamhet i riket*. Enligt det omfattande lagförslaget ägde varje svensk medborgare, som önskade statens bistånd för bildande av nytt jordbruk, rätt att under vissa förutsättningar kunna påräkna mark och ekonomiskt understöd. Lagen omfattade i ett sammanhang både självförsörjande jordbruk och mindre jordbruk (arbetarejordbruk). Lagbestämmelserna särskildes under följande kapitelrubriker: om begreppet jordbruk, om behörighet att erhålla tillstånd, om mark som bör utläggas till nybygge, om nybygges utbrytning, om skyldighet att avstå enskild mark, om jordlösen vid tvångsavlös-

ning, om förfarandet vid tvångsavlösning, om ekonomiskt understöd, om nybygges överlåtelse, särskilda bestämmelser, provisoriska stadganden.

Detta av socialdemokraterna framlagda lagförslag jämte ett liberalt förslag i enahanda syfte med upptagande jämväl av tvångsavlösningens princip har ej heller förunnats någon prövning.

Nybildning av mindre jordbruk under titeln *arbetarjordbruk* har vunnit stark framgång även utan expropriationslagstiftning. Det har skett genom frikostiga statsmedel. Denna uppmuntran liksom själva saken har stimulerat även skogsindustriens varma intresse för saken. Områdena kräva ej mycken mark, och ingen skogstilldelning ifrågakommer. Industrien får, stödd av statens penninganslag, en fast arbetarstam i trevna hem och bunden dessutom vid torvan.

Sakens skuggsida är, att bosättningen bygges på tillfällen till arbetsförtjänst. Konjunkturernas hotelser sväva över hemmet. Kolonistens egen självbevarelse och myndigheters större eller mindre förutseende utgöra en viss garanti. Men en starkare makt äro den industriella konkurrensen, rationaliseringar i mån av nya maskinella uppfinningar med mera dylikt.

En rimlig egnahemsbildning måste dock få överskugga denna ödets oberäknelighet. Mot misräkningar få nya räddningsåtgärder uppfinnas. Men knappast kunna arbetarjordbruken i regel planläggas med möjligheter till utvidgning som självförsörjande. Något av de gamla backstugusittarnas öden svävar kanske över denna förbättrade typ av arbetarjordbruk.

Det klagas ibland även här över de dyra jordprisen och andra förhinder. Även här skulle således jordkommissionens plan med expropriationsrätt jämväl för arbetarjordbruk ha varit ett plus i organisationen och möjliggöra rätt åt alla.

*

Inför denna parallell reser sig behovet av en ännu större utveckling av *de självförsörjande jordbruken*. Här håller sig statsmakten borta från de gamla lagkommissionernas nitälskan, som var främst inriktad på denna angelägenhet. Endast med den skapas någorlunda ryggrad i kolonisationen, utsikter till stadigt uppehälle, en jordbruksbildning, som kan överleva konjunkturväxlingar och andra hemsökelse.

Det är nu fara värt, att i tysthet mångenstädes de gamla stamjordbruken utbrytas till arbetarjordbruk såsom de tre så kallade bolagsreservanterna i norrlandskommittén ville hava det. Den konservativa och liberala åttamanmajoriteten önskade åter förvandla dessa forna stamgårdar vare sig de voro utarrenderade eller ofullständigt avstyckade till självförsörjande jordbruk genom tilläggsmark från det angränsande bolagsförvärvet.

Statsmakten inskränker sig nu till kolonisation på de mest i avlägsna ödemarker liggande kronoparkerna. Därutöver anlitas ingen annan utväg än att stycka till arrendegårdar stora statsjordbruk eller en och annan här och där slumpvis inköpt större privat egendom. Särskilt för rikets norra skogsbygder, där stora jordbruksegendomar saknas, är det av vikt, att de talrika ofull-

ständiga jordbruk, som tillkommit med stöd av 1896 års ägostyckningslag, eller i stor utsträckning fortgående utstyckningar av ofullständiga jordbruk fullkomnas med tilläggsjord. Men här tryta initiativ så gott som fullständigt.

En samvetsförebråelse kommer dock till synes genom de i statsbudgeten årligen växande anslagen till penningunderstöd för varjehanda förbättringar i den otillräckliga jord, som är det karakteristiska kännemärket för ofullständigt jordbruk.

*

Icke heller bör förbises *tyngden av de skulder*, som genom statens ensidiga egnahemslånerörelse lägges på svaga axlar. Just under nedskrivandet av denna reservation mottog jag en skrivelse från en norrländsk småbrukare. Lån det kan vi nu alltid få, säger han, men förräntningen och betalningen äro olidliga bördor. Den rätta hjälpen dröjer, det ville han ha framfört i riksdagen, när frågan om jordbrukshjälpen kommer före.

Inblicken i de nordligaste skogsbygdernas historia får ej undgå att resa spörsmålet huruvida ej en social agrarreform hos oss bör där räkna rättvisligen med ett gratis återbördande till jordbruket av de genom avvitringsarna åt detta skänkta kronoskogarna med odlingsmark och skogstillgångar. I främmande länder gå i vår tid agrarreformerna mer eller mindre hänsynslöst fram på konfiskationsvägen, liksom hos oss även sker genom att på beskattningsvägen konfiskera löst kapital och inkomst för hjälp mot arbetslösheten.

Inom jordkommissionen ifrågasattes åtminstone en rabatt på 25 % i den beräknade löseskillingen. De vinster, skogsindustrien förlänats genom statens oförsiktighet i avvitringsarnas verkställanden, äro så enorma, att en avskrivning av löseskillingarna för tilläggsjord är blott en fattig småsmula av vad kronan i fåvitsko låtit komma industrien till del, i stället för att, såsom avsikten varit, låta det stanna hos jordbruket helst till stor del i form av stats- och kommunalallmänningar i orten. Ett till norrlandskommittén insänt exempel från ett hemman Grubban inom Jämtland bör verka övertygande på den allmänhet, som står främmande för dessa angelägenheter. Uppgiftslämnaren upplyser, att det insända stickprovet är blott ett bland tusenden. Den, som sysslat med dessa saker, vet ock, att stickprovet är uttryck för en regel och icke ett undantag. Därtill bör läggas alla de rikedomar, skogsindustrien gratis eller så gott som gratis bekommit direkt av staten i rekognitionsskogar, bergsskogar, stockfångstprivilegier m. m. dylikt. Inför så våldsamma donationer från statens sida är det väl ej för mycket begärt, att staten sättes i tillfälle att till en fattig jordbruksbefolkning gratis återbördas åtskilligt av de små smulor, om vilka ovan sägs. Det ovannämnda stickprovet lyder som följer:

Hemmanet Grubban nr 1 om 2 öresland i Ytter Hogdals socken i Jämtlands län såldes 16 december 1781 av Olof Jonsson till sonen Jon Olsson för 66 R:dr 32 sk. banko, 22 december 1811 av Jon Osson till sonen Per Jonsson för 400 r. g. d. och 29 maj 1840 av Per Jonsson till sonen Jon Persson för 1,100 r. g. d.

Under 1840- och 1850-talen ägde avvittningen rum i socknen. Grubban nr 1 fick därvid en ökeskatt av 3 öresland med därå belöpande skog. Men då intill hemmanet gränsade en skogstrakt om 2,500 tunnland, som ej lämpade sig till nybygge, övertalade avvittningsstyresmannen (då särskilt tillförordnade kaptenen Sven Petter Bergman) ägaren av hemmanet att emot en ökeskatt av 3 öresland låta även denna trakt skrivas på hemmanet. Detta blev härigenom inalles 8 öresland med en skogsareal av 5,500 tunnland.

Den 10 februari 1864 lyckades det en för förfalskningsbrott straffad person och två andra personer att köpa hemmanet av Jon Persson för 40,000 kronor. Två år därefter sålde dessa hemmanet för 70,000 kronor till A. Forssell i Sundsvall. Den 25 april 1872 sålde denne hemmanet för 105,000 kronor till C. P. Sundvallsson i Ljusdal, vilken samma år överlät det till Woxna-Ljusne bolag för 300,000 kronor.

År 1874 blevo alla träd å Grubban, som voro 11 tum i genomskärning 21 fot från marken, uppräknade av en Woxna skogsförvaltare v. Greijertz, vilken först fick antalet till 377,394, men då bolagets styresman ej trodde detta, verkställdes omräkning med det resultat, att det fanns 407,954 sådana träd. Då dylika timmerträd betalas med 6 à 8 — ja, å skogsauktioner med ända till 9 kronor — pr träd å rot, så representera ensamt dessa träd ett värde av minst 2,500,000 kronor.

Meddelaren av dessa uppgifter tillägger, att detta blott är ett exempel bland tusenden; och detta kan den, som reser omkring i orterna, lätt övertyga sig om.

*

Läget är sålunda följande.

De tre lagberedningarnas majoriteter ha förordat en rimlig tvångsavlösning såsom yttersta medel och för övrigt ägnad att befrämja frivilliga uppgörelser.¹ Inom sociala jordutredningen hava tre ledamöter avböjt utom en gång, då en av dem i annan befattning tillstyrkte en sådan utväg; två ledamöter ha tillstyrkt. Växlingarna i övrigt inom riksdag och kommittéer är skildrad i andra lagutskottets betänkande nr 30 år 1936 samt i tidigare motioner och reservationer.

Efter jordkommissionens upplösning fingo de senare tillsatta kolonisations-sakkunniga principiellt förbud att syssla med expropriation.

År 1933 framlades på justitieministerns föredragning proposition till riksdagen om införande i allmänna expropriationslagen av rätt till expropriation »för att främja bildandet av egna hem» — d. v. s. självförsörjande jordbruk — »eller mindre jordbruk eller för förstärkande av ofullständiga jordbruk». Arrendatorsklassens frigörelse var ej medtagen. Ett annat förbiseende var att expropriationen ej begränsades till de två jordmonopolen varom ovan sägs. Propositionen bifölls ej av riksdagens majoritet.

År 1934 sade jordbruksministern (propositionen nr 69), att »starka skäl alltjämt tala för behovet av rätt till expropriation, men med hänsyn till riksdagens ståndpunkt förra året synes hemställan därom ej böra göras». I riksdagen 1935 betonades från regeringen i någon proposition, att »stort behov» förelåg.

I propositioner år 1936 påkallades av jordbruksministern »effektiv» jord-

¹ Se s. k. norrlandskommittén del I, sid. 420.

anskaffning inom Västerbottens och Norrbottens län, men expropriationsfrågan, det enda effektiva, omnämndes ej ens.

Den 31 juli 1936 upphörde den sociala jordutredningen. I stället tillsattes *1936 års egnahemsutredning*. Den ägde »verkställa utredning och avgiva förslag rörande egnahemsverksamheten och andra med statens verksamhet på det sociala jordområdet sammanhängande frågor». I den ganska långa instruktionen, som även snuddade något vid arrendeproblemet, yttrade jordbruksministern:

Tillika bör övervägas, om icke det allmänna å detta liksom övriga områden för statens understödjande verksamhet för jordanskaffning med socialt syfte behöver hava till sitt förfogande en rätt till expropriation av erforderlig mark. Visserligen torde i allmänhet jord kunna erhållas genom frivilliga avtal. Men erfarenheten torde visa, att understundom ett önskvärt resultat icke står att vinna utan stöd av expropriationslag. En dylik lagstiftning bör helt naturligt utformas under hänsynstagande även till jordägarens berättigade intressen.

Nu var således det starka behovet från år 1933—1935 åter tämligen bortkommet. Det är emellertid icke sant, att jord för skapande av självförsörjande jordbruk i regeln frivilligt kan anskaffas. Det kan sällan ske.

På initiativ av jordbruksministern tillsattes den 8 maj 1936 »*1936 års arrendeutredning*». I instruktionen uppräknades ett flertal av de problem, som i arrendefrågan framförts, särskilt inom riksdagen.

Någon anspelning på tvångsavlösning förekommer icke i instruktionen. Således ej något klart handtag åt den i nu förevarande motion sedan gammalt i riksdagen påkallade möjligheten även av arrendatorsklassens frigörelse. Något förbud för utredningen att syssla med en expropriationsrätt i olikhet med vad fallet var med instruktionen för kolonisations-sakkunniga, förefinnes icke. Således ett slags framsteg i alla fall.

Det må antecknas att i anledning av motioner år 1935 i båda kamrarna om expropriationsrätt, bland annat för de fall, som i förevarande motion ifrågasättas, avslogs detta i andra kammaren med allenast 71 röster mot 69 och i första kammaren med 62 mot 40.

*

På min förfrågan hos arrendeutredningens ordförande, hovrättsrådet Anderberg, erinrade denne, att utredningens instruktion saknade uttrycklig föreskrift om expropriationsfrågans upptagande och kunde i övrigt ej uttala sig.

Men då nu lagutskottet — och följaktligen därefter även riksdagen — håller före att på grund av instruktionens allmännare ordalag man får antaga att expropriationsproblemet självfallet även ingår i uppdraget, så kanske detta blir en ytterligare anledning för utredningen att befatta sig med det samma. Men visst är det ju icke att så sker.

Generaldirektör Malmbergs egnahemsutredning ligger då närmare att syssla även med arrendatorernas expropriationsproblem, ehuru det hör helt samman med arrendeutredningen. I egnahemsutredningens instruktion är

nämligen expropriationsproblemet i sin helhet om än vagt hänvisat till övervägande. Och i motiven finnes som sagt åtminstone på ett ställe även arrendefrågan berörd, ehuru den nu överlämnats till en annan kommitté.

Egnahemsutredningens ordförande har på min förfrågan meddelat, att utredningen ännu ej kommit in på denna punkt i instruktionen.

I det kaos, vari de i förevarande motion framförda frågorna sålunda alltsedan 1922 befinna sig, kan man ju våga hoppas, att måhända de två ordförandena och deras utredningar samråda om denna trassliga härva. De tre äldre lagberedningarna för sin del ansågo det vara både en rätt och en plikt för dem att inlåta sig på alla konsekvenser, till vilka de åt dem uppdragna övervägandena kunde enligt sakens natur föranleda.

Det må till sist antecknas, att departementalstadgans fördelning av ärendena i de senare prövande tiderna i den sociala jordfrågans historia ansetts icke behöva efterföljas. Nu nyligen under denna reservations författande ha avgivits två propositioner, som också beröra indirekt den föreliggande frågan. Även här framträder denna nya praxis. I den ena, avseende ändring i lagen om delning av jord på landet, är justitieministern föredragande och i den andra om jämkning i lagen om förbud för bolag att besitta fast egendom är jordbruksministern föredragande, vilket likaledes aldrig tidigare förekommit.

*

Det hemställes, att riksdagen ville

- 1) hos Kungl. Maj:t anhålla om klargörande uppdrag åt 1936 års arrendeutredning att syssla även med den stora arrendatorsklassens frigörelse; samt
 - 2) hos Kungl. Maj:t anhålla om klargörande instruktion åt 1936 års egnahemsutredning, att den äger allvarligt även syssla med de talrika ofullständiga jordbrukens komplettering med tilläggsjord.
-

Bilaga till herr Lindhagens yttrande.

Motioner i Andra kammaren, Nr 142 år 1901.

Nr 142.

Av herr C. A. Lindhagen, angående lagstiftningsåtgärder för vidmakthållande av jordbruksnäringen inom skogsbyggderna i Norrland och Dalarna.

»Land skall med lag byggas».

Jordbruksnäringens rättshistoria i Norrland och Dalarna. I en avhandling från medlet av sjuttonhundratalet om uppodlingsmöjlighet i lappmarkerna yttras, att »evad okunnighet och villfarelsen må hava att förebära, så måste jordbruket såväl i lappmarken som annorstädes anses för basis till all hushållning, som man vill skall äga bestånd och varaktighet». En dylik uppfattning har även i fråga om det nordliga Sveriges kolonisation varit oavvisligt vägledande för de svenska styrelserna, så långt historiska urkunder gå tillbaka eller från början av 1300-talet. I medlet på 1800-talet började emellertid den enskilda företagsamheten på sidan om lagarna undergräva den gamla odalbyggnaden till förmån för trävarunäringen. Detta arbete har sedan bedrivits med mycken kraft och synnerlig framgång. Och genom 1896 års ägostyckningslags tillämpning även på de norra skogsbygderna kom det slutligen därhän, att jämväl statsmakterna, visserligen utan att i själva verket vilja det, men ändock överlagt, både godkände och uppmuntrade den nya utvecklingen.

För att kunna bedöma betydelsen av denna plötsliga omvälvning och finna botemedlen mot dess olyckor, är det av största betydelse att erinra sig huvud dragen av den sålunda hotade jordbruksnäringens rättshistoria.

Man anser, helt visst med rätta, att de första odlingarna i de norra delarna av riket skedde under »nävrättens tid, då var och en tog för sig efter förmågan». Obygderna där uppe ansågos såsom ingens eller allas tillhörighet. Men i den mån dessa trakter genom odlingens framsteg började komma inom det övriga rikets intresseområde, företogo sig regenterna att i kronans namn förfoga över dem för att befrämja landets bebyggande. Redan från början av 1300-talet finnas urkunder, som ådagalägga detta. Mest avgörande framträdde detta kronans anspråk i Gustav I:s bekanta brev till norrlänningarna av den 20 april 1542, däri förklaras, att »alla sådana ägor, som obygga liggå, höra Gud, Konungen och Sveriges krona till och ingen annan». Socknar, bygdelag, ensliga gårdar och annan bygd, som förmenade sig vara ägande uti skogarna, förbjödos därför av konungen att hindra andra bygga å dessa, där det ej skedde på de förras egna bostäder, ångar och fåbete.

Sålunda utbildade sig det s. k. skogsregalet eller kronans äganderätt till skogarna i rikets norra delar. Under återstoden av 1500-talet samt de båda följande århundradena gjorde regeringsmakten genom talrika förordnanden gällande kronans rätt i detta avseende. Oftast skedde detta i odlingens intresse. Man tillhöll därför bönderna att ej lägga under sig skogarna samt sökte i stället på olika sätt uppmuntra andra att där bygga och göra sig hemman. Under 1600-talet och början av 1700-talet ingrep kronan i framträdande grad även i skogsvårdens intresse till förmån för det då mycket gynnade bergsbruket.

Emellertid visade det sig, att denna osäkerhet i byarnas rätt till den omgivande skogen var menlig i många avseenden och icke minst för odlingens framåtskridande. Enligt förordningen den 19 december 1683, varigenom 1542 års författning uttryckligen förnyades, befalldes därför landshövdingarna att, sedan de efter var bys och gårds egenskap och beskaffenhet prövat var och ens rågång eller, där den felades, tillagt var och en så stort utrymme och så mycken skog, som funnes skäligt och till fullsatt hemman nödigt, skulle de därifrån avskilja och *avvittra* den övriga delen såsom kronan och ingen annan tillhörig. Denna författning har givit upphov till de s. k. avvitt-ringarna. Mycket blev i anledning av densamma emellertid icke då åtgjort. Under 1700-talet påbörjades åter avvitttringar, men de avbrötos snart.

Först under 1800-talet hava avvitttringarna med kraft upptagits och full-följts enligt särskilda författningar, utfärdade för *Jämtland* den 8 december 1820, för *Härjedalen* den 9 mars 1825, för *Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län* den 10 februari 1824, för *Gävleborgs län* den 12 maj 1832, för *Västerbottens och Norrbottens lappmarker* den 30 maj 1873 samt för hemman och lägenheter *ovanför odlingsgränsen i lappmarkerna* den 18 november 1892. I *Dalarna* har i sammanhang med de år 1804 började storskiftena även verkställts avvitttring, för vilken utgivits en mängd särskilda författningar. Kostnaden för förrättningen bestrides av statsverket och har under 1800-talet uppgått till över nio miljoner kronor.¹ Denna avvitttring är nu över allt avslutad, utom i lappmarkerna, där den särskilt ovan odlingsgränsen ännu pågår och i åtminstone ett par socknar ej ens blivit påbörjad. *Värmland* har ej varit underkastad avvitttring, utan hemmansägarna hava fått utsträcka sina skogsskiften ända till landets yttersta gräns, vilken förmån uppgives grunda sig på Gusav I:s brev den 12 augusti 1535, vari han av synnerlig gunst och nåd »tillåter menige man i Värmland att bruka de allmänningar, som de från långlig tid och hedenhös innehaft».²

Den grundsats, som i början gav sin prägel åt avvitttringsmetoden, återfinnes i cirkulärbrevet den 14 april 1824, utgivet med anledning av ett beslut av föregående års riksdag. I detta brev säges nämligen om kronomarkerna i de norra länen, att de »i anseende till folkbrist och felande kommunikationer i sitt nuvarande skick voro av föga värde och icke kunde med större nytta för det allmänna användas än till nya hemmans anläggning för att befordra landets uppodling och befolkning». Rättast hade naturligtvis varit, att man sparat på kronans egendom och riktat sin uppmärksamhet på att skaffa de kommunikationer, som man insåg skulle höja skogarnas värde. Men bristen på framsynthet i detta avseende hade till stor del också sin rot i en oförständig tillämpning av Adam Smiths ekonomiska teorier, som vid den tiden gjorde sig gällande. Liksom man därför på grund av förenämnda riksdags beslut företog sig att genom försäljningar för billigt pris slumpa bort kronoskogarna i södra och mellersta delarna av landet, blev målet för avvitttringarna att lägga all kronans skog till bygdelagen eller nybyggen. Under sådana förhållanden kunde även nybyggarna lätt vinna obegränsat erkännande för sina vanor att ligga milsvitt bort i skogarna och skörda dåligt starrgräs i stället

¹ Dessa statsverkets utgifter för avvitttringsverket uppgå för:

Kopparbergs län		från år 1803	t. o. m. 1894	till kr. 2,699,528
Gävleborgs län		» » 1832	» » 1865	» » 57,865
Västernorrlands län		» » 1824	» » 1869	» » 338,562
Jämtlands län		» » 1821	» » 1869	» » 484,501
Västerbottens län		» » 1824	» » 1899	» » 2,528,762
Norrbottens län		» » 1824	» » 1899	» » 2,970,697

Summa kronor 9,079,915.

² Jämför dock »jordundersökningen» (Värmland) band 1 sid. 23—39.

för att ordentligt bruka jorden i närheten av gårdarna. Man lystrade med ett ord ej vidare till den gamla lösen om kronans rätt till de ägor, som obbyggda ligga, utan slösade bort statens egendom på det oförsvarligaste sätt. Först på 1860-talet började det så till vida brytas med dessa grundsatser, att man beslöt att ej upplåta överloppsmarkerna blott till nybyggen, utan att även avsätta kronoparker, och härigenom räddades dock åtskilligt av kronans arvedel.

Vad man vid avvittningarna däremot fortfarande framför allt ville befrämja var jordbruksnäringens utveckling. Angelägenheten av »landets uppodlande och bebyggande» är det tema, som genomgår alla avvittningsförfattningarna. Den äldre nybyggaren ansågs »genom stadga och säkerhet i dess område» skola uppmuntras till sina ägors »vidare upparbetande och förbättrande», och på de överblivna kronomarkerna ville man bereda »idoge arbetare tillfälle till nya hemmans anläggning». Detta var sålunda enda ändamålet med skogstilldelningarna. Det var också en gammal, av erfarenheten beprövad trossats, att jordbruket där uppe behöfde skogen till ryggstöd. Och man förstod, att de ouppodlade viddar, som skogarna inneslöto, endast i en jordbrukande befolknings besittning kunde småningom komma under plogen.

Någon särskild föresyn utövades icke för att de oerhörda skogsmarker, som på detta sätt ofta tillades ett hemman, verkligen skulle få det åsyftade gagnet. Man hade ej heller då någon omedelbar känning av de faror, som hotade. Bonden fick därför obehindrad förfoganderätt till hemmanets skog. Men när de bittra erfarenheterna kommo, började man från år 1866 långsamt famla efter otillräckliga utvägar att genom bestämmelser om skogsvård varaktigt trygga skogen åt hemmanet och dess uppodling. Sålunda bestämdes på vissa orter, att bonden eller nybyggaren endast skulle äga att efter utsyning verkställa årlig avverkning till avsalu. Denna inskränkning i dispositionsrätten till skogen vilar på hemmanen i lappmarkerna och i Särna socken med Idre kapellag samt dessutom på 299 hemman, belägna uti andra orter, företrädesvis i Väster- och Norrbottens kustland. Åtgärden motiverades av 1870 års skogskommitté i avseende å lappmarkerna därmed, att alla skogarna »ännu voro statens tillhörighet» samt att man därför ej borde lämna obegagnat tillfället att »utan ringaste kränkning av eller ingrepp i enskild äganderätt förbinda rättigheten till skogens begagnande med sådana föreskrifter, att skogarnas förstörelse i möjligaste måtto förebyggdes utan att utvägarna till nödortförtlig bärgning betogs invånarna». Någon uttrycklig föreskrift har däremot aldrig givits om skogsanslags avsättning till skogsallmänningar, varigenom dock avvittningens ändamål skulle på bästa sätt tryggats. Genom frivilliga överenskommelser mellan delägarna äro emellertid någon mindre del av skogsanslagen avsatta till sockenallmänningar eller besparingsskogar inom åtta socknar i Kopparbergs län, två socknar i Gävleborgs län, fem socknar i Norrbottens lappmarker, en socken jämte två kapellag i Norrbottens kustland. Beslut härom läser också fattas för två socknar i Västerbottens lappmarker.

Den historiska rättsutvecklingen visar sålunda, att i stort sett full äganderätt till jorden inom rikets norra delar vanns endast genom dess uppodling. Det kan väl synas, som odlaren även borde fått ett billigt anspråk på husbehovsskog i gårdens närmaste omgivning eller med andra ord ett hemskogskifte. Och kronan skyddade sig ibland dylika anspråk gentemot tredje man. Själv däremot avhände sig kronan i allmänhet icke den juridiska rätten till någon skog. Men denna sin rätt har kronan aldrig missbrukat, utan tvärt om genom avvittningarna gagnat hemmanen långt utöver billighetens gränser.

Det framgår vidare härav såsom ett klart och talande sakförhållande, att de skogsmarker, vilka i Norrland och Dalarna genom avvittningarna tillagts

hemmanen, äro förläningar av kronan till hemmanen för jordbruksnäringens varaktiga befrämjande. Dessa förläningar skedde ej på grund av någon privaträttslig kontraktsförbindelse till hemmansinnehavaren, utan allenast genom en i den allmänna hushållningens intresse vidtagen lagstiftningsåtgärd. Avvittringen var den handling, varigenom kronan på egen bekostnad bragte gåva till verkställighet, och först med avvittringens avslutande eller nybyggenas slutliga skattelösen övergick den juridiska rätten till skogen från kronan över på hemmansägaren.

Häri ligger också den stora sakliga skillnaden i äganderätten till de avvittrade hemmanen och till hemmanen i södra och mellersta Sverige. De senare äro i allmänhet sedan urminnes tid till sina gränser bestämda genom förfoganden, som oftast fallit i glömska. Och deras huvudsakliga värde ligger icke i skogen, utan i den öppna jorden, vars odling är en skapelse av hemmansinnehavarens generationer därå nedlagda arbete.

Trävarukonjunkturernas mellankomst. På grund av flera samverkande orsaker och icke minst i följd av avvittringarna inträffade på 1850-talet plötsligt ett bestående uppsving i trävarukonjunkturerna. Skogarna erhöello häri genom redan då ett marknadsvärde, som man trettio år förut fränkånt dem för all framtid. Kapitalet fick sålunda här ett lömande arbetsfålt och det begagnade sig också genast smidigt av förhållandena.

Enligt lagstiftningen hade bönderna fått rätt begagna skogen å redan avvittrade hemman till avsalu; och jämlikt författningen om nyttjanderåtsavtal kunde sådana ingås på femtio år. Följaktligen uppgjordes kontrakt, varigenom hemmansinnehavarna på nämnda tid upplåto avverkningsrätt till sin skog. Då dennas värde i början var dem okånt, blevo köpeskillingarna rena obetydligheter. Sålunda förlorade hemmanen det avsedda stödet av skogen i ett halvt århundrade, och vid kontraktens utgång mottaga de en skövlad skog, som behöver en lika lång tid för att komma i återväxt. Dessa avverkningsupplåtelser efterträddes längre fram allt mer av hemmansköp. Grunden till denna böndernas benågenhet att avhånda sig åganderåten till jorden ligger dels i deras ringa motståndskraft, sedan de en längre tid genom avverkningskontrakten varit i avsaknad av inkomst från skogen, dels i lockelsen att genom den lått fångna skogens avyttring på en gång komma i besittning av ett större penningbelopp och dels i det växande nit sågverksbolagen av flera skål allt mera inlågga för inköpen. Numera hava bolagen till grundsat att endast köpa hemman.

Men dessa bolag inlåto sig åven på det åventyrsavtalet att förvärva åganderått eller nyttjanderått till oavvittrade hemman i förhoppning, att staten ej skulle begagna sig av sin befogenhet att når som helst åndra villkoren för donationen eller alldeles instålla den. Avvittringen får här den egendomliga uppgiften att med av riksdagen anslagna medel från kronans mark för jordbrukets befråmjande skånka skog till hemman, som redan inköpts av sågverksbolag i avsikt att för aktieågarnas råkning under all framtid anvånda gåvan till helt andra åndamål ån jordbrukets utveckling. En dylik komedi har i stor utstråckning pågått i lappmarkerna och pågår där ånnu.

Sårskilt betånkliga hava yttringarna av kapitalets anlopp visat sig i avseende å de nybyggen, som upplåtos vid sjålva avvittringen. Ofta låt en sågverksågare sjålv eller genom ombud insyna en nybyggesrått. Dårefter utfördes i största hast en yllig odling för att vinna högsta möjliga skatterått, och sedan denna efter en ofta låttvindig syn erhållits, försummades odlingen eller övergavs helt och hållet. På sådant såtått hava stora kronomarker frångått kronan utan någon förnuftig ånledning. Och det vore ej förunderligt, om staten någon gång låt verkstålla en grundlig undersökning av dessa förhållanden.

Händelserna gå nu, såsom var och en vet, med stormsteg mot trävaru-rörelsens mål, förvärvet av all kronans donationsskog inom Norrland och Dalarna. Det behöver knappast påpekas vad detta betyder för framtiden. De ouppodlade vidderna undandragas kulturen. Den redan befintliga befolkningen förlorar det stöd, man velat giva den, samt sjunker ned i beroende. Den behållna avkastningen och det ökade värdet av kronans skogar, vilka senare senare hon för skogsbruksändamål lika väl kunnat själv behålla, gå det allmänna väsentligen förbi. Osynliga aktieägare skola mångenstädes behärska bygderna genom sina tjänstemän, för vilka det enligt sakens natur blir en omöjlig uppgift att vara de bästa väktarna för rätt och sanning. Själva samhällsförfattningen bliver i dessa och många andra avseenden i grunden byggd på osunda förutsättningar.

Det är nu alldeles oriktigt att lägga dessa förhållanden skogsspekulanterna till last. Felet ligger helt och hållet i en lam och oförståndig lagstiftning, vilken frestar den enskilda företagsamheten att beträda sådana vägar. Affär är nu en gång affär. Och det är för mycket begärt, att det enskilda intresset skall förstå att offra sig för samhällets idé, när dess egna organ ej göra något för att upprätthålla densamma.

Likaledes ser man saken oriktigt, när man framställer det ekonomiska uppsvinget såsom uteslutande sågverksbolagens förtjänst samt därav drager slutsatser om, att allt är väl beställt eller att skogarnas ökade värde skulle vara en produkt av sågverksbolagens arbete och sålunda böra tillfalla dem såsom välfången egendom. För den ekonomiska uppblomstringen har man i första hand att tacka skogarna själva och de konjunkturen, som vid en viss tid gävo utsikter att bereda dem marknadsvärde. Härav kan och bör både det allmänna och det enskilda intresset draga nytta. Och denna nytta skall ingalunda utebliva, utan tvärtom bliva fruktbarare och varaktigare, om äganderätten till jorden ligger hos staten, kommunerna och bönderna i stället för hos sågverksbolagen.

Frågan gäller sålunda icke här ett antingen för eller emot kapitalet. Att detta genom tillgodoseendet av sin egen nytta även kan fylla och fyller en allmän uppgift, vill ingen bestrida. Men det skall då komma över landet som ett sakta befruktande regn och ej såsom en stormflod, vilken sköljer bort gammal kultur och århundradens förutseende.

Intressenas harmoni. För att nu vinna klarhet, huru lagstiftningen i dessa frågor bör förhålla sig, erfordras, liksom i alla ämnen, där man vill komma till fruktbringande praktiska resultat, att först framställa för sig det ideal, som bör vara vägledande för alla åtgöranden. Vad man då här uppenbarligen alltid måste sträva till är förverkligandet av de olika intressenas harmoni. Och det är upprörande veta, att man inom mannaminne haft i sin hand att ordna förhållandena på ett sätt som ganska nära närmar sig detta mål.

Det finnes nämligen nu icke mer än en mening om, huru vid avvitrningarna rätteligen bort förfaras. Kronoallmänningar skulle bildats överallt och, där sådant verkligen skett, givits större omfång. Av skogsmarken skulle hemmanen omedelbart tilldelats endast husbehovskog, vid vars utbrytning även bort tillse, att den inneslöt den bästa odlingsbara jorden. Återstoden av skogsanslaget skulle avsatts till skogsallmänningar för att medelbart stödja landets framtidskridande och bebyggande.

Genom dessa kronoparker och skogsallmänningar hade det allmänna fått sin behöriga andel i vinsten å skogarnas stigande värde samt den allmänna odlingen och de berättigade enskilda intressena haft ett verkligt framtidsstöd. Jordbruket hade fått den verkliga hjälp man åsyftat genom att med avkastningen från skogsallmänningarna kunnat bestridas utgifter för kom-

munala ändamål och för kommunikationernas utveckling. Själva arbetet på jordens odling hade även befrämjats, då hemmansinnehavaren ej varit frestad att företrädesvis ägna sig åt avverkning i egna skogar eller att alldeles förspilla hemmanets framtid genom att, såsom 1870 års skogskommitté yttrar, utrymme lämnats för »befolkningens strävanden i allmänhet att, där så erbjuder sig, för tillfällig vinning utan tanke på framtiden hastigt realisera sin skogstillgång». Och sågverksindustrien hade blivit begränsad till den verksamhet, som med rätta tillkommer den, nämligen att inköpa de årliga avverkningsrätterna å kronoparkerna och skogsallmänningsarna samt därefter förädla virket.

På sådant sätt skulle det allmänna fått sitt. Skogsvård och jordbruk hade gått hand i hand, vilket endast är möjligt, när den förra ställes i det senares och de allmänna intressenas tjänst, och för jordbruksnäringen liksom för sågverksindustrien hade lagts »basis» för en hushållning, som man vill skall äga bestånd och varaktighet». I stället åter nu den senare näringen ut den förra och förtär lätt även sin egen framtid genom det fria spelrummet för den enskilde affärsmannen att av naturens för honom åtkomliga tillgångar göra så mycket penningar som möjligt under sin livstid. Avverkningen och därav följande omsättning hade kanske ej gått så fort som nu och den yttre ögonfägnaden av en industriell uppblomstring därför i början antagit måttligare proportioner. Men i stället för faran av en snabb avveckling av jordbruk och skogsbruk hade lagts grunden till en jämn utveckling av dessa näringar för framtiden.

Lagstiftningens närmaste uppgifter. Nu måste det visserligen medgivas, att ur den stora apparaten med alla vederbörande ej i tid skulle kunna framgå ett enhetligt och kraftigt uppträdande å det allmännas vägnar för att leda den nya utvecklingen in uti lojala banor. Men även sedan erfarenheten börjat tala sitt tydliga språk, har man tövat att göra något eller sökt sin räddning i palliativ, varigenom det onda endast beretts tillfälle att ytterligare gripa ikring sig. Vad ställningen kräver är däremot att gå frågan in på livet och ej famla efter förevändningar att komma bort ifrån densamma. Det är ett drygt ansvar, en generation ådrager sig, när den handlar på det senare sättet och sedan går omanligt bort ur tiden, överlämnande åt kommande slakten att under kiv och strid söka lösa de härvor, man rett åt dem.

Vill man däremot på allvar söka ordna saken, måste man först vinnlägga sig om att genom lagstiftningen beröva de missförhållanden, som föra utvecklingen i orätt riktning, laglig rättighet att fortfara därmed. Såsom nedan skall närmare utvecklas, äro de åtgärder, som i detta avseende måste utan uppskov vidtagas, *dels* inskränkning i skogsspekulanternas förvärv av avvitttrade hemman, *dels* upphävande tills vidare av den nuvarande ägostyckningslagens tillämpning på dessa fastigheter, *dels* uttrycklig föreskrift om avsättning av skogsallmänningar i de orter, där avvittningen ännu ej avslutats.

Sedan sålunda vunnits andrum, gäller det att hovsamt, men bestämt sträva att småningom återföra utvecklingen till det mål, som man nu inser varit det enda rätta. Nedan skall antydningssvis angivas några av de många åtgärder, som i detta avseende kunna ifrågakomma. Att därvid till äventyrs skall krävas flera släktleds arbete för att försona, vad en generation förbrutit, är blott ett ytterligare skäl för angelägenheten av att i detta arbete aldrig tappa tagen.

Utom av sakens egen natur skall lagstiftningen i dessa strävanden kunna hämta ett synnerligt stöd i de avvitttrade hemmanens rättshistoria. En dylik tankegång uttrycktes även år 1892 av landshövdingen i Luleå under en debatt i första kammaren. »Staten har», sade talaren, »även fortfarande en

ganska stor rätt mot dessa hemman. Att så är, bliver klart, när man tänker, huru dessa hemman hava uppstått. De hava nämligen genom avvitrningen tilldelats enskilde. Med rik och öppen hand har staten utdelat stora och numera dyrbara skogsområden, med villkor allenast, att odlingen bedreves och underhölles. Visserligen har, sedan dessa hemman blivit skatteomförda, den juridiska rätten förfallit, men i alla fall kvarstår, att staten genom denna sin frikostighet att vilja understödja odlingen gjort lägenheterna för eftersträvansvärda för spekulationen, vilken satt sig i besittning av dem, men lämnat odlingarna på många håll vind för våg. Och i stället för att ett burget hemman av det upplåtna nybygget skulle uppkomma, som framdeles skulle delas och bilda stora byar, varpå glädjande exempel flerstädes finnas, så förfelas ändamålet med jordupplåtelsen fullkomligt genom skogshemmansköpen, och staten går förlustig både jorden, skogen och hela odlingen samt slutligen den självständiga befolkningen. Mot sådant synes det mig, att man har någon rätt att ingripa».

Jordbruket och »industrien». Vad nu först angår angelägenheten av att inskränka skogsspekulanternas *fastighetsförvärv*, böra, innan möjligheterna därtill närmare utvecklas, något beröras de skäl, som huvudsakligen anföras till förmån för dylika förvärv.

Man får då till en början ganska ofta, särskilt i första kammaren, höra det talet, att Norrland på grund av sina naturliga tillgångar och sina vattenfall är hänvisat till att bliva ett industriland och att det därför ej är någon olycka, om industrien »ersätter jordbruket».

Ingen kan emellertid väl påstå annat, än att det är en livsbetingelse för industrien att på närmaste håll och till billigaste pris erhålla livsmedel för den industriella befolkningen. En uppblomstrande industri bör vara angelägen att befrämja jordbruksnäringen just i fabriksdistriktet. I utvecklade industriländer tycker man därför, att det är bra, när åkrarna taga vid, där fabriksstomterna sluta.

Det återstår sålunda endast, att det skulle vara utrymmet på marken, som vore särskilt i Norrland så knappt tillmätt, att även den odlingsbara marken behövdes för industriens ändamål. Detta kan icke gälla själva fabrikenas tomtområden. Icke heller är bergsbruket så skrymmande, att jordbruket behöves vika för detsamma. Om bergsbruket kan tvärt om sägas en annan sak, nämligen att då detta i Norrland huvudsakligen avser att i största möjliga omfattning exportera malm, så kan det vara gott att i framtiden, när malmen tagit slut, hava jordbruket att falla tillbaka på.

Vid närmare påseende visar det sig sålunda, att man med industri här menar skogsbruk, men då ingår däri likaväl jordbruket, som också avser tillgodogörandet av vad som växer på marken. Anställer man nu en jämförelse mellan dessa båda »industrier», så framstår det såsom påtagligt, att det årliga skördandet av säd, gräs eller rotfrukter på ett tunnland odlingsbar mark är en till arten högre och till avkastningen rikare kultur än utsikten att i allra lyckligaste fall vart femtionde år få avverka det antal träd, som kunna uppväxa å samma område. De klimatiska förhållandena ställa i allmänhet ej heller jordbruket i sämre ställning än skogsbruket. Är klimatet kargt, blir bådas avkastning förminskad därefter. Ibland förhåller det sig till och med så, att storartad gräsväxt kan uppvisas å trakter, där det går oändligt långsamt för skogen att taga sig fram.

Det vore därför mycket lyckligt, om jordbruket kunde i Norrland helt och hållet »ersätta» skogsbruket. Men detta stöter bland annat på det naturliga hindret, att i anseende till markens beskaffenhet de ojämförligt största viderna alltid måste stå öppna ensamt för skogsodlingen. Och med denna förvisning borde skogsvännerna slå sig till ro och avstå från den hopplösa upp-

giften att göra gällande, att det är bättre, om det växer skog än jordbruksprodukter på odlingsbar mark.

Detta framhållande av industriens rätt beror i själva verket på en missriktad tankegång, framkallad just av skogsbolagens fastighetsförvärv och intresset att värna dem. Man kommer nämligen inför denna företeelse lätt till den uppfattningen, att skogarna äro till för sågverkens räkning. När sålunda en sågverksägare planlägger en utvidgning av sitt verk, så kallas detta genast en utvidgning av industrien, som ovillkorligen berättigar till förvärv av den för planens genomförande erforderliga skogsmarken. Härvid är då jordbruket ofta i vägen och därför måste det undanröjas genom missaktning för dess uppgift. Riktiga förhållandet är naturligtvis, att sågverksindustrien har att i sina anläggningar helt och hållet rätta sig efter den skogstillgång, som med behörigt iakttagande av naturens och samhällets lagar finnes tillgänglig för denna industris verkliga uppgifter. Frågan om vem, som bör äga själva skogsmarken, skall därför avgöras efter sociala hänsyn och ej efter avverkningsintressets önskningsar.

Jordbruket och skogsvården. Vad som kanske oftast åberopas till förmån för skogsbolagens jordförvärv, är skogsvårdens intresse. »Nästan alla sakkunniga», heter det, »äro ense om att skogens sammanförande till stora komplexer, som besittas med full äganderätt av kapitalstarka händer, är förmånligt för skogens rätta vård och skötsel.»

Sanningen i detta uttalande ligger däri, att det är lättare och mera lönande att genomföra rationell skogsvård å ett stort skogsområde än å ett litet. Därför är det emellertid ej sagt, att ägaren av en stor skog frivilligt vinnlägger sig om dess skötsel. Personer, som sett förhållandena på nära håll, vitsorda också allmänt, att talet om de norrländska bolagens vårdnad om sina skogar i stort sett vilar blott på en gammal föreställning, som man tror på, därför att den ständigt upprepas. Rätta förhållandet lär vara, att åtskilliga bolagsskogar och många enskildas skogar skötas ganska bra, men att i regeln de privata skogarna, bolagens däri inbegripna, endast avverkas, vilket ju i stort sett ej utgör någon skogsvård.

Men även om man med lagstiftningens hjälp kan för framtiden hoppas en god skötsel av bolagsskogarna, så är frågan därmed på intet sätt avgjord.

Skogsvård kan jämförelsevis lätt framtvingas genom lagstiftning, och om den även i avbidan på lagstadgad kontroll här och var aldeles försummas, så kan detta i de flesta fall botas inom en överkomlig tid och med enkla medel. Men om äganderätten till jorden, på vars rätta fördelning så mycket beror, övergår i några få bolags händer, så kan detta med sina vittgående konsekvenser ej ändras så lätt. Vad i detta avseende sker till samhällets skada, binder för oöverskådlig framtid.

Den gamla lagkommittén framhöll även såsom »nödvändiga villkor för människosläktets framsteg i sann bildning», att de borgerliga lagarna i fråga om fasta egendomsars fördelning mellan enskilda byggdes på rättvisa och säkra grunder. Säkerligen ingick i kommitténs tal om sann bildning den meningen, att det även finnes annat, som bör få växa i landet, än tallar och granar, och att det gives andra samhällslyga värden att taga vara på än hastig vinst på handel med trävaror.

Intresset för skogsvården får väl därför lugna sig något tills vidare, om det ej har andra utvägar att erbjuda än skogsvård genom bolagskomplexer. Rom byggdes för övrigt icke på en dag. För att i Norrland skapa bygdelag och giva hemort åt en jordbruksnäring har åtgått flera hundra år. Att nu gynna den nutida skogsvårdens uppgifter, som ännu blott hava fentioåriga anor, genom att kasta bort jordbruksnäringens framtid, är ett i alla avseenden

oförsvarligt förfarande. Målet måste i stället vara att i Norrland småningom främja såväl kronans och kommunernas som böndernas självständiga skogsvård samt ytterst visserligen sträva till bildandet av stora skogskomplexer, men allenast i form av kronoparker och sockenallmänningar, i den mån detta försummats vid avvittningen. Ty skogsskötsel i Norrland företrädesvis genom bolagsskogar betyder endast möjlighet av skogsvård med social tillbakagång såsom förutsättning. Skogsskötsel genom kronans och kommunernas allmänningar betyder däremot visshet om skogsvård samt tillika goda sociala utvecklingsmöjligheter för framtiden.

Det är också odelat angenämt finna, hurusom senaste skogskommitté ej har ett ord till förmån för framtidshägringen av skogsvård genom de avvitttrade donationsskogarnas omsättning till bolagskomplexer. Tvärt om framlyser mellan raderna i dess betänkande och framgår av dess, låt vara ibland väl platoniska, lagförslag en omisskännlig sympati för det norrländska jordbruket i dess ojämna kamp utan några vänner bland de mäktige. Kommittén faller om den enskilda skogsvården i gemen endast det omdömet, att »man, då fråga är om skogshushållningen, ej kan såsom resultat av det enskilda förvärvsbegärets ansträngningar för egen förkovran påräkna den för nationalvälståndet fördelaktigaste användningen av ett lands naturliga tillgångar».

Det är då ganska märkligt, att kommitténs ordförande vid riksdagen år 1900 under debatten i första kammaren om skogsbolagens fastighetsförvärv ej fann någon plats för jordbruket bredvid »industrien», utan i skogsvårdens namn framhöll »önskvärdheten av att bolagen komme i besittning av skogarna». Detta senare går nu av sig självt i följd av det sätt, varpå avvittningarna skett. Det är då en inkonsekvens av talaren, när han samtidigt yttrade såsom sin mening, att man vid avvittningarna inslagit den sämsta väg, som kunde väljas, i stället för att bilda allmänningar, »som är det enda rätta». Till detta senare påstående behöver endast erinras, att man bör aldrig övergeva att sträva mot det mål, som är det enda rätta.

Jordbruket och frihandeln. Det lättaste sättet att komma ifrån en obehaglig sakfråga har alltid varit att ställa sig på en uteslutande *formell* standpunkt.

Det är klart, att man här skall i första ledet möta frihandelsvännerna av den gamla skolan. Frågan om inskränkning i skogsbolagens fastighetsförvärv ställer sig för dem mycket lätt. Ty de komma alltid att oföränderligen finna en sådan tanke »strida mot alla nationalekonomiska regler». En anhängare av dessa regler yttrade till och med en gång i andra kammaren, att det ej ens var kammaren »värdigt» att inlåta sig på dessa ämnen.

Man kan väl dock tycka, att svenska staten bötat tillräckligt för oförständig tillämpning av Adam Smiths teorier på hushållningen med kronans skogar i Norrland och Dalarna. Under intrycket av dem skänkte man onödigtvis bort oerhörda skogsmarker för att nu kort efteråt få börja bland dessa för dryga penningar återköpa skog eller rättare sagt mark, där skogen har stått. Nu fordrar man likaledes i frihandels namn, att kronan ej ens skall vårda sig om det ändamål, vartill skogen slösades bort, utan förspilla kronans nedärvda traditioner även i detta avseende. Det är dock, synes det, under alla förhållanden riksdagen värdigast, att hon gör sin plikt samt bedömer varje fråga efter dess egen beskaffenhet och ej enligt gamla formuiär.

Egendomligt är för övrigt, att utpräglade protektionister i denna fråga, liksom i den inre politiken i allmänhet, oftast äro hänsynslösa frihandlare och ej vilja röra ett finger för att värna den norrländska jordbruksnäringen mot en överlägsen konkurrent. Det är då visserligen inga nationalekonomiska regler, som spela in, utan »gamla grundsatser i vår lagstiftning», som åbe-

ropas. En begränsning av bolagens fastighetsförvärv kränker ej blott bolagens rätt i detta avseende, utan utgör, menar man, ett obehörigt förmynderskap över hemmansägaren och ett åsidosättande av hans rätt att bereda sig den högsta köpeskillning, han kan få för sitt hemman.

I detta sistnämnda avseende må först framhållas, att genom förbud för skogsbolag att vidare inköpa avvitrade hemman likställas de senares innehavare med fastighetsägarna i det övriga Sverige, vilka staten ej tillhandahåller dylika särskilda köpare, som av sällsynta konjunkturskäl erbjuda högre betalning, än vad fastigheten kan såsom jordbruksfastighet betinga. Men vidare och framför allt bör ihågkommas, att kronan nyligen skänkt skogen till hemmanet för jordbrukets varaktiga förkovran, men ej för att en hemmanets innehavare, lockad av det lätta förvärvet, skall utan vidare realisera gåvan för att göra sig bekväma dagar och lämna själva hemmanet och statens avsikter åt sitt öde. Detta bör kronan hava rätt att förekomma. Och den begår därigenom så mycket mindre någon obillighet, som hemmansinnehavaren får fortfarande ensam draga gagn av skogens allttjämt växande värde, varom varken han eller kronan hade något begrepp, när avvitringen beslöts. Ty då hade det nog gått på ett helt annat sätt. När man sedan vet, att de hemmansägare, som bevarat skogen för hemmanet, stå sig gott och i all synnerhet de, som avsatt en del till skogsallmänning, men att det däremot småningom gått utföre för de familjer, som gjort sig av med skogen, så bör det ligga klart, att det här så långt ifrån är på sin plats att tala om hemmansinnehavarens frihandelsrätt, att det tvärt om framstår såsom en oavvislig plikt för staten att i detta fall förekomma dess fördärvbringande utövning. Man har ej heller hört några anspråk i detta avseende från de hemmansägare, som frågan gäller, utan tvärt om är det företrädesvis deras representanter i andra kammaren, som alltid påyrkat inskridande mot bolagsförvärven. Om tanken för de norrländska hemmansägarna framföres alltid av sågverksägarna eller ock av sydlänningar, vilka ännu ej satt sig in i dessa förhållanden och därför bedöma saken endast efter egna erfarenheter.

Skogsspekulanternas fastighetsförvärv inför gällande lag. En invändning, som står frihandelsvännernas betänkligheter nära, är påståendet, att varje inskränkning i rätten att köpa fast egendom strider mot andan i vår lagstiftning. Detta betyder nu i och för sig ej så mycket. Ty lagstiftningens uppgift är just att göra gällande nya grundsatser, när dessa betingas av förändrade, i lagen ej förutsedda förhållanden. Men granskar man saken närmare, skall man emellertid finna, att den ifrågasatta åtgärden just står i livlig överensstämmelse med gällande rättsprinciper.

Förra året åberopades i första kammaren såsom en förträfflig grundsats, som borde fortfarande efterlevas, det i kungörelsen den 6 april 1810 förekommande stadgandet, att »varje svensk man, till vilken klass av medborgare han räknas må», är berättigad förvärva och besitta fast egendom av vad natur som helst. Denna revolutionens författning avsåg emellertid, som beaktant, just att upphäva åtskilliga privilegier, som tillkommit vissa medborgare, bland annat i avseende å besittningen av viss fast egendom. Och det är ganska visst, att 1810 års lagstiftare därför också skulle alldeles ogillat det i Norrland och Dalarna under inflytande av vissa missförhållanden uppkommande fastighetsmonopol för sågverksbolag, vilka dessutom icke alls äro »svenske män» i den mening, nämnda författning tager detta uttryck. Icke heller bör förglömmas, att kungörelsen även tillägger orden: »emot uppfyllande av därmed förknippade eller framdeles åtagande skyldigheter». Det kan hava sitt intresse därvid erinra om, att icke långt förut i ett brev av år 1781 om uppodlingar Kungl. Maj:t förklarar, att »besittningen av en jord innefattade den första skyldigheten av alla att den uppodla, i samma mån

ovillkorlig som allmän och enskild nytta därmed voro förenade». Och huruledes en alldeles särskild skyldighet i detta avseende vilar på de avvitrade hemmanen i följd av kronans avsikter med skogsupplåtelserna till dem, har ovan utförligt framställts.

Skogsbolagens omfattande fastighetsförvärv står även i uppenbar strid mot grunderna för de i regeringsformen stadgade förbud att fastställa monopolier eller att någon del av riket därifrån söndra genom försäljning eller på annat sätt.

Vidare bör i detta ämne särskilt uppmärksammas lagförklaringen av den 3 oktober 1829, enligt vilken utländsk undersåte icke utan Konungens tillstånd får förvärva och besitta fast egendom i riket, ävensom enahanda förbud i förordningen om främmande trosbekännare för dessas församlingar, inrättningar och stiftelser. Stadgandet om förbud för utlänning att besitta fast egendom vilar utan tvivel på den uppfattningen, att besittningen av landets territorium ej bör få ligga i händerna på personer, vilka ej äro bundna vid landet genom andra intressen än att av dess naturtillgångar göra sig största möjliga ekonomiska vinst. Ifrågavarande föreskrift överträdes nu så gott som omedelbart genom bolagens fastighetsförvärv. Det är nämligen en känd sak, att utländskt kapital i stor utsträckning är intresserat i dessa företag. Och ännu mer måste detta inträffa genom den osunda riktning, sågverksnäringen inslagit att lägga under sig all jord i Norrland. Det kostar nämligen penningar att inom en kort tidsperiod inköpa hela socknar och landskap. Och dessa medel måste till stor del anskaffas utifrån i form av lån eller aktieteckning. Det utländska kapitalet kan sedan skapa till och med ett politiskt intresse av att ingen rubbning göres i dessa förhållanden, hur skadliga de än må visa sig. Och då köpeskillingen för hemmanen ej lär anläggas vidare produktivt och en mängd tillfällen till odling av jordbruksprodukter genom köpen gå förlorade, kommer vinsten av själva trävaruexporten avsevärt att motvägas av livsmedelsimport samt utbetalningar av ränta och vinstmedel till utlandet. Men även inhemskt kapitals nedläggande i dessa affärer fritager dem ej synnerligen mycket från att hemfalla under ifrågavarande förbud enligt dettas andemening. Storkapitalet är nu en gång kosmopolit, i all synnerhet när det iklätt sig den operonliga formen av aktier. Affärens intressen måste enligt sakens natur väsentligen skymma andra hänsyn. Vid ett av senaste skogskommitténs sammanträden med allmänheten yttrade också en av sågverksnäringens mest framstående representanter, att det för affären och den befolkning, som är fästad vid den, vore nödvändigt för sågverksägaren att hava egna skogar, ty »bonden hade i annat fall vid timmerköpen alla trumf på sin hand och kunde oskäligt driva upp prisen». Detta är ett ärligt återgivande av rätta sakförhållandet och vida mer tilltalande än det osakliga talet om industriens rätt och skogsvårdens intresse. Det vilar med ett ord under alla förhållanden något utländskt över sågverkspekulanternas oerhörda hemmansköp.

Slutligen bör ej förglömmas, att i kungörelsen den 12 juni 1874 angående enskilda banker med rätt att utgiva egna sedlar, lagen den 19 november 1886 angående bankaktiebolag och lagen den 29 juli 1892 angående sparbanker stadgas, att inrättning, som i dessa författningar avses, ej må äga annan fastighet, än som för dess inrymmande är avsedd. Dock får inrättningen till skyddande av egen rätt inropa fastighet å auktion med skyldighet att åter avyttra den, när så provas lämpligt, och i varje fall, när det kan ske utan förlust. Grunden till dessa stadganden måste vara, att dessa inrättningar i följd av sin utlåningsrörelse lätt kunde komma i besittning av fastighet i egendom i större omfattning samt att detta ej vore gagneligt från samhällelig synpunkt. Vad sålunda ansetts böra gälla om dessa inrättningar, är lika

tillämpligt på sågverksbolagen i Norrland, vilkas rörelse i ännu högre grad föranleder fastighetsförvärv.

Redan långt tidigare hava vi också ett märkligt exempel på, huru enahanda uppfattning vid lagstiftningsarbetet gjort sig gällande. Lagberedningens år 1847 avgivna civillagsförslag upptog nämligen i jordabalkens 1 kap. 8 § följande stadgande:

»Ej må äganderätt till fast egendom överlätas till from stiftelse eller annan allmän eller enskild inrättning, eller till aktiebolag, utan att Konungen därtill lov givit. Vid sådan överlåtelse må ej heller det förbehåll göras, att egendomen ej skall kunna från stiftelsen, inrättningen eller bolaget överlätas: sker det, vare sådant förbehåll ogillt».

Detta stadgande motiverades av lagberedningen på följande sätt:

»Det är en grundsats, som i senare tidens lagstiftningar mer och mer gjort sig gällande, att äganderätt till fast egendom skall, så litet som möjligt är, lösryckas från personlighetsförhållanden och godtyckligt införlivas med korporationsintressen eller andra därmed jämförliga syftemål, d. v. s. falla i vad man kallar *död hand* (in manum mortuam). Denna grundsats genomgår också lagförslaget i det hela; men beredningen har ansett den böra i förevarande kapitel bestämt uttalas.»

Förslag till lag om förbud i vissa fall att vidare förvärva avvittrade hemman. Det bör sålunda vara uppenbart, hurusom tanken att förhindra sågverksbolagen inköpa ytterligare hemman är betingad av samhälleliga hänsyn och även står i full överensstämmelse med gällande rättsuppfattning. Det visar sig också och skall framgent visa sig, att alla åtgärder för att främja jordbruket samt böndernas skogsvård blir alldeles bortkastat arbete, så länge över hemmanen hänger faran av bolagens förvärv, vilka genom dylika åtgöranden tvärt om allenast ytterligare påskyndas.

Det har ibland ifrågasatts att vinna målet på beskattningens väg. Direkt skogsskatt eller exportavgift på trävaror kan nog också vara goda hjälpmedel för att ordna förhållandena exempelvis för anskaffande av medel till bildande av skogsallmänningar. Men en lag, som direkt förbjuder vidare inköp, är både ett enklare medel samt dessutom den enda åtgärd, som förer frågan i hela dess vidd in på riktiga banor och skapar den nödiga utgångspunkten för ett framgångsrikt ingripande i alla erforderliga riktningar.

Av intresse är också att finna, hurusom denna åtgärd alltid framstått såsom det stora oundvikliga, som skymtat i fjärran. Ett skyggt medvetande här om går som en röd tråd genom myndigheternas utlåtanden, kommittéernas motiv och riksdagsledamöternas anföranden i kamrarna. Allmänt uttalas vådorna av den nuvarande utvecklingen, men man ryggar tillbaka för bote-medlen, därför att dessa förmenas vara av »så våldsamt och i den enskilda äganderätten så djupt ingripande natur, att de icke utan högsta nödfall böra tillgripas. Frånsett nu att högsta nödfall sedan länge förelegat, så är väl denna uppfattning även i övrigt vilseledande. Det våldsamma är ju det pågående förvärvet av stora landsträckor genom bolagsköp. Den lagstiftning, som ifrågasattes, är däremot endast ett medel för att bryta våldet och återinföra lagliga förhållanden.

År 1894 enade sig också riksdagens kamrar om en försiktig skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning över skogsbolagens fastighetsförvärv samt förslag till åtgärder, som kunde anses erforderliga för bibehållande av en självägande jordbrukarbefolkning i de trakter av landet, där skogsavverkning i mer betydande omfattning förekommer. År 1898 bröt lagutskottet isen, i det att utskottet i ett betänkande om ifrågasatt skyldighet för sågverksbolagen i Norrland och Dalarna att hävda sina ägor uttalade sig för inskränkning av dessa bolags rätt att förvärva jordbruksfastighet. Andra

kammaren beslöt samma år liksom även på lagutskottets förslag de följande två åren att hos Kungl. Maj:t begära framläggande om ett förslag till inskränkning uti aktiebolags rätt till förvärv av fast egendom i riket. Saken arbetar sig således fram, men det går för långsamt. Om någon fråga ej tål att vänta på utredning, så är det väl denna. Det synes vara skäl att någon gång börja närmare överlägga om den lag, som måste komma.

De, som egentligen böra förbjudas förvärva skogshemman i Norrland och Dalarne, äro naturligtvis bolag och enskilda, vilka driva träförädlings- och annan trävarurörelse såsom självständig näring och sålunda hava skyldighet föra handelsböcker. Dessa näringsidkare skola rätteligen återfinnas i handelsregistret. Emellertid måste därutöver tillses, att dylika näringsidkare ej erhålla tillfälle att i stället genom mellanhänder åtkomma fastigheter med *varaktig* förfoganderätt över dem för framtiden. Detta kunde nämligen ske genom bildandet av särskilda bolag eller föreningar, vilka såsom förlagsgivare inköpte fastigheter för att sedan allenast avyttra skogsavkastningen till sågverken. Dylika sammanslutningar måste således inbegripas under förbudet. Under sådana förhållanden blir det enklast att låta lagen gälla bolag och föreningar i allmänhet samt därutöver enskilda personer, som idka sådan näring, som ovan sägs. Att utsträcka förbudet till alla bolag och föreningar kan hava betydelse även därför, att det möjligen framdeles framträder även andra än sågverksbolagen, vilka finna det förmånligt att köpa skogsfastigheter i stor utsträckning, t. ex. bolag för förädling av bergsbrukets alster. Med iakttagande av lämpliga undantagsbestämmelser skall denna föreskrift ej heller lända den övriga industrien och handeln till någon skada.

Genom att åter anlita enskild person som mellanhand kan inköpet för sågverksägare bliva en framtidsaffär endast, om mellanhanden får tillfälle överlåta köpet på sågverksägaren. Då detta ej kan ske genom försäljning eller gåva återstår dock testamente. Det är därför skäl att såsom regel förhindra även fång genom testamente, varemot naturligtvis utan fara kan bibehållas enskild näringsidkares rätt att behålla fastighet, som tillfallit honom genom arv eller i giftorätt. Att i övrigt anlita enskild person som mellanhand måste alltid möta mångahanda olägenheter. Inköp av skogsmark med äganderätt sker nämligen endast för att bygga affären för all framtid på säkra grunder. Men i detta avseende blir det svårt att i längden kunna lita till fastigheter, som av en annan innehavare eller dennes arvingar kunna fritt disponeras efter godtycke. Icke heller blir det gärna uträkning att genom annan förvärva fastighet med äganderätt i avsikt att blott för en gång avverka skogen och sedan åter låta avyttra fastigheten, vilken utväg förra året föreslogs i första kammaren av en representant för sågverksnäringen. Insikten om hemmanets värde är dock numera så allmän, att den köpeskilling, som betingas för en överlåtelse för all framtid, ej kan göra en dylik avverkning till en affär. En total avverkning av ett hemman är i varje fall en mindre olycka, än att hela hemmanet för all framtid faller i »död hand», och möjligheten av dylik åverkan blir det dessutom skogslagstiftningens uppgift att förekomma.

Det är därför sannolikt obehövt och i varje fall för tidigt att redan nu söka förutse, huruvida överträdelser komma att äga rum och vilka omvägar man därvid skall välja. Och givet är, att redan ett förbud blott för alla bolag och föreningar skulle väsentligen förekomma en vidare utbredning av fastighetsförvärvet. Genom hotelser om att på alla sätt söka kringgå rikets lagar bör väl sågverksnäringen ej bereda sig rättighet att fortsätta på en väg, som numera till och med mången sågverksägare är nog klarsynt erkänna vara från samhällets synpunkt synnerligen fördärlig. Det skulle nog också endast undantagsvis falla representanter för sågverksnäringen in att plan-

lägga invecklade metoder för fortsatta inköp av hemman för deras affärers räkning. Komma missbruk att i avsevärd omfattning yppas, blir det i varje fall till att då tillgripa strängare åtgärder.

Ett sätt gives visserligen, som möjligen redan nu kan tillitas och vilket bör vara ägnat att på det fullständigaste sätt befrämja lagens syfte. I förordningen om handelsböcker stadgas nämligen, att de »näringsar, vilka med jordbruket sammanhänga», äro befriade från bokföringsskyldighet. I följd härav är skogsbruk, som bedrivs fristående från sågverks- eller brädgårdsrörelse, fritaget från sådan skyldighet. Nu har ju emellertid ostridigt i de norra delarna av riket utbildat sig en affärsverksamhet med ändamål att idka skogsbruk och trähantering, som icke alls är binäring till jordbruk, samt till och med ofta själv kallar sig för en industri, som har till uppgift att ersätta jordbruket. Det kunde därför vara på sin plats att i 2 § av förordningen om handelsböcker göra ett tillägg om att bokföring skall fullgöras även av dem, vilka idka skogsbruk eller annan skogshantering för någon förut i samma § nämnd rörelsers räkning eller eljest under sådana förhållanden, att hanteringen uppenbarligen ej är att anse såsom binäring till jordbruket. Den nu ifrågasatta lagen kunde därefter lätt formuleras så, att även alla dessa drabbades av förbudet att förvärva skogshemman. Ehuru det i praktiken nog ej ställer sig svårt att skilja skogsspekulanten från den verkliga jordägaren, kunde visserligen, liksom redan nu är händelsen, förekomma tillfällen, där ovisshet rådde om bokföringsskyldighet förelåg eller icke. Men här vore denna ovisshet just ett verksamt medel att från fastighetsförvärv avhålla alla, som ej borde få inlåta sig därpå. Och stadgandet skulle ej förlora sitt värde genom att dessutom med påföljderna för uraktlåten bokföringsskyldighet drabba alla dessa äventyrliga skogsaffärer, vilka man är enig om att utdöma. Att nu upptaga en dylik bestämmelse torde dock bliva för mycket på en gång, då det från formell synpunkt kan förefalla oegentligt att ålägga ifrågavarande affärer bokföringsskyldighet samt man även måste räkna med det stora inflytande, som är tillmätt den formella juridiska granskningen.

Från lagens stadganden bör naturligtvis göras undantag för de anstalter, till vilka hemmansägarna pläga vända sig för erhållande av lån, såsom för hypoteksförening, sedelutgivande bank, bankaktiebolag, sparbank ävensom s. k. folkbank och med folkbank jämförlig penninginrättning. Förut är redan anført, hurusom för sedelutgivande bank, bankaktiebolag och sparbank finnas särskilda bestämmelser om deras rätt att äga fastighet, vilka förträffligt stödja den nu ifrågavarande lagens ändamål. Något tillstånd däremot för andra bolag och föreningar eller för näringsidkare, som faller under lagen, att på exekutiv auktion inropa en fastighet bör ej få ifrågakomma. Lagen skulle då på lättaste sätt kringgås genom att kontrahenterna efter överenskommelse låto inteckna och sedan på ansökan av den tillämnade köparen exekutivt försälja fastigheten. En sådan bestämmelse bleve ock utan tvivel en ytterligare uppmaning för det på så många håll överklagade strävandet från flera bolagsstjämstämman att söka undergräva hemmansägarnas ekonomi.

Vad härefter angår frågan, vilka fastigheter lagen bör avse, så kunde det synas lämpligt, att lagen uttryckligen hänför sig till de avvittrade hemmanen. Den alldeles särskilda rättsgrund, som staten här äger till ingripande, skulle då giva en särskild auktoritet åt stadgandet på samma gång författningen träffar just de fastigheter, som behöva skyddas. Då det emellertid även i Norrland lärer givas ett och annat hemman med så gammal rätt att tvekan kan uppstå, om det ingått i avvittring, samt dessutom förbudet jämväl bör avse lägenheter, som härefter genom kolonisation eller annorledes avsöndras från kronomarker, torde detsamma lämpligast böra omfatta jord på landet i allmänhet.

Såväl för sågverksindustrien som för handeln och industrien i övrigt bör det stå obehindrat att förvärva de tomt- och upplagsplatser de behöva för sin rörelse. Tillstånd härtill kunde visserligen erhållas efter Konungens prövning i varje särskilt fall. Men då dessa fall kunna bliva talrika och de dessutom äro lätta att urskilja, bör det ej möta betänklighet göra förbehåll härom i själva lagen.

I avvitringsförfattningarna har kronan förbehållit sig på kronomarker och inom kronohemman och boställens områden befintliga större strömfäll, som till farleders öppnande, sjöars uttappning, ovanför belägna ägors befrielse från översvämningar med mera dylikt kunde användas; och skulle därtill av-sättas nödigt utmål av kringliggande mark. Härigenom hava visserligen de största fallen bevarats åt kronan. Men då vid avvitrningen ej förutsetts vattenkraftens stora framtida betydelse, är det klart, att kronans rätt även i detta avseende ej tillbörligt tillgodosetts. Mycken värdefull vattenkraft har sålunda frångått kronan och tillfallit vissa avvitrade hemman utan tanke på att härigenom beretts dem någon särskild förmån. Om man ej vill gå så långt som att av denna anledning reducera dessa vattenkrafter till kronan, så kan dock vara av vikt att redan nu fastslå, att även dessa naturtillgångar äro förläningar till hemmanen såsom sådana och därför väl må av hemmans-innehavaren disponeras till husbehov eller utarrenderas för att därigenom bereda hemmanet en inkomst, men att däremot frågan om vattenkraftens av-söndring från hemmanet för all framtid bör underställas Konungen för prövning, i vad mån detta må anses vara för hemmanet och det allmänna gagneligt. En sådan prövning borde ej utövas i syfte att förhindra fabriksindustrien att komma i besittning av erforderlig vattenkraft, utan allenast för att bereda Konungen tillfälle att dels tillse, att vattenkraften till skada för industrien och det allmänna ej uppköptes av mellanhänder i spekulationssyfte, dels i händelse av behov fastställa koncessionsvillkor i det allmännas intresse. Föreskrift om Konungens tillstånd, när vattenkraft av större betydelse första gången avsåndras, hör rätteligen hemma i lagen om jordavsöndring. Oavsett om en sådan bestämmelse kommer till stånd, bör den nu ifrågasatta lagen innehålla undantag, utom för tomt och upplagsplatser, även för vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet.

Åt Konungen bör slutligen förbehållas att få medgiva undantag från lagens bestämmelser. Häri kommer att ligga ett synnerligen verksamt korrektiv i lagens tillämpning. Härigenom vinnes både utväg till dispens för alla skäliga fall samt medel att vinna trygghet i händelse av tvekan om lagens tillämplighet.

Avhandling, som strider mot lagen, skall naturligtvis vara utan verkan. Det kunde ifrågasättas, om ej för att förekomma direkt överträdelse ytterligare borde bestämmas någon strängare påföljd, såsom att hemmanet vore förverkat till kronan eller ock att köparen till säljaren förverkat den betingade köpeskillingen eller värdet av annan valuta. Den förra påföljden kunde motiveras därav, att överlåtelsen innebär en överträdelse från båda kontrahenternas sida av kronans villkor för avvitrningen. Den senare åter skulle grundas därpå, att köparen, om vars behörighet det vore fråga, måste presumeras vara den av kontrahenterna, som handlat i ond tro. Dylika föreskrifter torde dock onödigtvis inveckla saken. Det är utan tvivel tillräckligt äventyr, att avhandlingen är ogiltig och att lagfart ej erhålles.

Vad särskilt angår frågan om prövningen av lagfartsansökning, så är rätten alltid i stånd att avvisa obehöriga ansökningar av bolag och föreningar. I fråga om enskild persons kompetens skulle man ju däremot kunna uppkonstruera möjlighet att rätten någon gång blev missledd. I verkligheten finnes dock föga anledning, att enskild näringsidkare skulle inlåta sig på

ett otillåtet fastighetsköp och skaffa sig lagfart, då han i alla händelser kan få själva köpet underkänt på talan av säljaren eller dennes rättsinnehavare. Och skulle detta någon gång inträffa, så torde olägenheterna därav gälla föga mot den stora uppgift, som i övrigt vinnes genom lagen. Då denna punkt likväl lämpar sig för formella anmärkningar, böra dessa förekommas. Saken kan i detta avseende väl ordnas genom att man i rättssäkerhetens intresse föreskriver, att klander å avtalet skall av sakägare anställas inom ett år efter det lagfarten beviljats vid äventyr, att det eljest skall anses såsom om förvärvet skett med Konungens tillstånd. Å andra sidan bör då, till förekommande av missbruk, inrymmas en rätt för allmänna åklagaren att jämväl kunna upptaga en dylik klandertalan. Till hans skyldighet tillse, att lagfart sökes, anknytes sålunda ett åliggande för honom att övervaka, att i förevarande fall lagfart icke obehörigen beviljas. I den utländska lagstiftningen förekomma ofta bestämmelser om ett dylikt ingripande från den allmänna åklagaremakten (»ministère public») uti enskildes civilrättsliga förhållanden, när detta påkallas av ett allmänt intresse. Av flera skäl bör ett obehörigt avtal ej kunna vinna giltighet genom att Konungens tillstånd först efteråt och måhända under pågående tvist utverkas, vilket emellertid ej hindrar, att vid avtal göres förbehåll om att det gäller endast under förutsättning att Konungens tillstånd erhålles.

Till sist bör ytterligare framhållas vikten av att tills vidare antaga en lag, som åtminstone hejdar utvecklingen, innan det blir alldeles för sent. Sedermera kan man ju, därest detta av vunnit erfarenhet eller för tillgodoseende av invecklade juridiska önskemål befinnes erforderligt, i vanlig ordning utarbeta ett fullständigare lagförslag, som då även möjligen kan beröra såväl den ofta återkommande frågan om aktiebolags fastighetsförvärv inom övriga delar av riket som ock de inom riksdagen på 1850-talet uttalade önskingarna om en särskild civillag rörande utländsk undersåtes förvärv av fast egendom.

Tiden för avverkningskontrakts bestånd. Först sedan man sålunda för framtiden åt den jordbrukande befolkningen bevarat de hemman, som ännu ej inköpts av sågverksbolagen, kan det bliva tal om att med framgång nedlägga arbete och omtanke för att befrämja jordbruket och skogsvården å dessa hemman.

En viktig fråga är här tiden för avverkningskontraktens bestånd. Såsom nämnts skedde i början dylika upplåtelser på den i lagen medgivna tiden av femtio år och mot mycket obetydliga ersättningar. Man har sagt, att endast härigenom bereddes sågverksbolagen tillfälle att verkställa de strörensningar och flottningsbyggnader, som voro oundgängliga för att göra skogarna åtkomliga. Det ligger möjligen någon sanning häri, ehuru å andra sidan saknas uppgift på huru stor del av de många årens vinst verkligen åtgått till ändamålet. Men visst är, att dylika byggnader åstadkommits lika bra med avkastningen från skogsallmänningar eller genom offentligt understöd, såsom skett i Norge.

Den skada, som dessa långa upplåtelser tillskyndade hemmanen, gav anledning till lagen den 25 april 1889, enligt vilken upplåtelse av rätt till avverkning av skog annorledes än till husbehov ej fick gälla i mer än tjugu år. Men som alltid, när man ej tar en sak allsidigt, kom man även här ur askan i elden. Det vitsordas nämligen allmänt, att denna författning givit ny fart åt bolagens fastighetsförvärv. När bolagen ej fingo avverka skogen under orimligt lång tid, köpte de i stället hemmanen. Då man ville hindra, att jordbrukaren blev utan skogstillgång allt för länge, berövade man honom den för all framtid.

Nu föreslår skogskommittén, att längsta medgivna tiden för upplåtelse av

avverkningsrätt skall i skogsvårdens intresse ytterligare nedsättas till fem år. Detta är i de norra länen av vikt även för jordbruket, vars intressen kommittén synes ansett ligga utom dess befogenhet att vidröra. Skogsvården och jordbruksfrågan äro dock i dessa län oskiljaktigt förbundna och måste lösas tillsammans. Ses förslaget ur denna synpunkt, finner man, att det väl i och för sig är till stort gagn för jordbruket, men dock i tillämpningen skall lända till vida mera skada, så länge sågverksbolagens fastighetsköp få fortgå obehindrade.

Särskilt belysande huru dessa förvärv verka, lämna förhållandena i lappmarkerna. I avvitringsstadgan föreskrefs, att skogen skulle där få av bonden disponeras endast efter årlig utsyning. Härigenom ville man bland annat bevara skogen åt bonden och föreställde sig utan tvivel, att man skulle bereda honom en säker årlig inkomst. Men det gick ej så. Antingen sålde bönderna omedelbart hemmanen till bolagen, lockade av tillfället att i en större kontant penningssumma omsätta den gåva, som plötsligt genom avvitrningen tillföll dem. Det i utsyningstvånget liggande hindret för att upplåta hela skogen till avverkning påstås av sågverksägarna även hava bidragit härtill. »Ingen lag är stiftad, som varit så gynnsam för sågverksägarnas skogsförvärv som lapplandslagen», sade en sågverksägare vid ett av skogskommitténs sammanträden med allmänheten. Eller också upplåts den årliga utsyningsrätten på arrende under så många år som lagen medgav. Och då en stor mängd av dessa avtal utlöpa inom den närmaste framtiden, är det fara värt, att jordbrukarna i följd av långvarig saknad av understöd från skogen lätt falla offer för frestande köpeanbud. Vad man än sår i jordbrukets intresse, lägger sig alltid den »döda handen» över skördarna.

Skogsallmänningar. Utom förkortning i tiden för avverkningskontrakts bestånd äro alla andra åtgärder i syfte att bevara skogen åt hemmanet samt befordra dess bestånd och återväxt av betydelse även för jordbruket. En utsträckning av utsyningstvånget till vissa orter vore kanske också gagneligt. I trakter, där detta gäller, lära de hemmansägare, vilka förstått bevara sin självständighet, börja allt mer sätta värde därpå. Yttersta målet för strävandena att av skogen bereda jordbruket och det allmänna största möjliga gagn synes dock, såsom redan framhållits, vara bildandet av skogsallmänningar. Utlåtandena till skogskommittén från de norra länen äro ock enstämmiga i framhållandet av denna angelägenhets stora betydelse.

Vad man nu efteråt här måste beklaga är, att i avvitringsförfattningarna ej gavs uttrycklig föreskrift härom. Där skogsallmänningar kommit till stånd har det skett efter delägarnas enhälliga beslut och omfattat endast en mindre del, vanligen en fjärdedel av området.

År 1875 väcktes dock förslag att för avvitrningen i lappmarken utfärda en allmän föreskrift om avsättande av viss del av varje sockens skogsanslag till allmänning. Genom brevet den 9 november 1877 förklarade Kungl. Maj:t emellertid sig anse en dylik föreskrift icke böra omedelbart av Kungl. Maj:t meddelas, varemot Kungl. Maj:t uttalade sitt nådiga välbehag över de av vissa socknar härom fattade beslut samt anmodade vederbörande att göra sitt bästa i saken. På grund härav kommo de i Norrbottens lappmarker förefintliga allmänningar till stånd. I Västerbotten lyckades man däremot, såsom det uppgives genom inflytelser särskilt från ett mäktigt sågverksintresse, spränga delägarnas enighet och förekomma att det allmänna bästa tillgodosågs.

Avvittringarna, ehuru i övrigt avslutade, pågå dock ännu ovan odlingsgränsen i lappmarkerna. Det kan då med skäl ifrågasättas, huruvida det ej vore den största vinningen för framtiden att oavsett den därmed förenade kostnaden göra om de påbörjade men ännu ej fullt avslutade avvitrningar,

vid vilka angelägenheten av allmänningars bildande ej behörigen tillgodosätts. På många håll torde det med god vilja kanske ej heller vara alldeles för sent ingripa mot ett ensidigt, ofta av skogsbolag understött intresse att bereda hemmanen oskäligen skogsmark på kronans bekostnad. Detta sker genom att man söker *dels* få skatten, varefter skogsanslaget utgår, ökad till det högsta möjliga belopp medelst en uppdriven beräkning av den odlingsbara markens framtida höavkastning, *dels* göra gällande behov för hemmanet att sedermera ytterligare erhålla högsta skogsanslag inom den för helt mantal stadgade latitud, och *dels* slutligen att erhålla så stora områden som möjligt upptagna såsom impediment, vilka till skillnad från den s. k. »dugliga» skogsmarken tillfalla hemmanet utan beräkning. På Kungl. Maj:ts prövning vila för närvarande besvär, som anförts av kronans ombud över att fyra byar inom Jukkasjärvi socken skulle på detta sätt oskäligen gynnats vid pågående avvitrting.

I varje fall bör det, med den erfarenhet man nu har, ej finnas mer än en mening om, att uttrycklig föreskrift måste givas, att den del av skogsanslaget, som ej erfordras för husbehovet, skall avsättas till allmänningar i de trakter, där avvitrtingen ännu ej ens börjats. Detta lär vara fallet med de ovan odlingsgränsen belägna delarna av Vilhelmina och Dorotea socknar. Skogskommittén yttrar endast, att det är att vänta att inom dessa två socknar minst en tredjedel av skogsanslaget varder avsatt till samfällt gagn. Jägmästaren i Åsele revir anför åter i sitt till kommittén avgivna utlåtande såsom sin mening, att hela skogsanslaget utom vad som vore oundgängligt för husbehovet bör avsättas till allmänningar samt att bestämd föreskrift här-om bör meddelas genom tillägg till 1873 års avvitrtingsstadga, enär anledning vore att befara, att några allmänningar ej komme till stånd, därest beslutanderätten låge i delägarnas hand.¹

Frågan om bildandet av allmänningar på alla de trakter, där sådant vid avvitrtingen försummats, ligger mera avlägset i framtiden. Skogskommittén har nu föreslagit en för hela riket gällande lag om bildandet av skogsallmänningar, när alla delägarna äro ense därom. Detta förslag kan ju till en

¹ Sedan jägmästaren anför, hurusom man sökte ingiva befolkningen misstroende mot det i 1877 års brev förordade bildandet av allmänningar, samt alla kommuner inom reviret i följd därav vägrade sitt bifall därtill, anför jägmästaren vidare:

»Visserligen har man sedermera bittert ångrat sig, men avvitrtingen är avslutad inom hela Åsele samt större delen av Vilhelmina och Dorotea socknar, laga skiften hava redan övergått de flesta byar, en väsentlig del av dessas vid avvitrtingen tilldelade skogsområden har övergått i trävarubolags hand, och utsikten att numera här utan oerhört stora kostnader kunna bilda gemensamhetsskogar av avsevärd omfattning torde vara så gott som ingen. — Emellertid är ännu övre delen av Vilhelmina och Dorotea socknar oavvittrade, och här är således tillfalle att vid nu förestaende avvitrting bilda allmänningar. Behovet av dylika skogar är här synnerligen stort. Befolkningen i dessa bygder är nämligen mycket fattig, och för dess räkning vädjas alltid till den allmänna barmhärtigheten, så snart en mindre god skörd erhålles. Kommer så härtill den omständigheten, att större delen av de skogar, varom här är fråga, är att betrakta som skyddsskogar, synes ännu ett viktigt skäl för avsättande av gemensamhetsskogar hava tillkommit, enär på dessa ingen som hälst avverkning, — vare sig för ortens eget behov eller för export — får äga rum utan föregående utsyning. För egen del är jag livligt övertygad därom, att såväl för det allmänna som för befolkningen i dessa bygder vore lyckligast, om endast så stor del av skogsanslaget, som för husbehovets fyllande ansåges oundgängligt, tilldelades byar och hemman, under det resten avsattes till allmänningar.

Men då trävarubolagen nu börjat rikta sin uppmärksamhet även på skogstillgångarna här uppe och inköpt ett stort antal hemman — inom Dorotea socken alla oavvittrade hemman — befara jag, att några allmänningar ej komma till stånd, därest beslutanderätten fortfarande skall ligga i delägarnas hand. Därför håller jag före, att bestämd föreskrift om avsättande av gemensamhetsskogar för ännu oavvittrade byar, hemman och nybyggen borde utfardas, och således det tillägg göras till 1873 års avvitrtingsstadga, att minst hälften av sammanräknade beloppet utav det skogsanslag, som enligt § 18 i nämnda stadga skulle tillkomma alla jordägarna inom de oavvittrade delarna av varje lappmarkssocken skall avsättas till en eller flera för den oavvittrade delen av socknen samfällda allmänningar, stående under skogsstatens omedelbara vård och förvaltning.»

början hava betydelse som ett principuttalande, men något egentligt resultat därav är väl icke att vänta. För de norra länen, där behovet av så många skäl gör sig särskilt gällande, borde man väl redan nu kunna fordra några kraftigare åtgärder. Det är alltid Norrlands olycka att inpassas under den för det övriga landet lämpade ekonomiska lagstiftningen, oavsett att förhållandena mellan dessa delar av landet äro så olika.

Man hänvisar nu bland annat till den utvägen, att staten och kommunerna skola, eventuellt expropriationsvis, köpa upp mark. Medel härtill kunde fås genom direkta anslag eller medelst upptagande av skogsskatt eller exportavgift på trävaror. Dessa senare utvägar komma nog ej att lämnas oförsökta.

Men det tyckes som om staten särskilt i Norrland och Dalarna dock hade rätt och plikt att mera omedelbart främja saken genom sin lagstiftning utan att behöva betala därför. I avvitringsförfattningarna har staten underlåtit att i detta avseende utöva en befogenhet, som ingen kunnat fränkänna henne. Genom en ny lag bör staten kunna åtminstone i någon mån gottgöra sitt misstag, och detta så mycket hellre, som det ej är fråga att fräntaga hemmanen något utan bereda dem gagn för framtiden. Liksom delägare i samhällighet nu äga skiftesvitsord, synes det för lämpliga fall kunna meddelas den bestämmelsen, att delägare i skiftad skog skall hava rätt påyrka dess sammanslagning. Ja, varför skall det ej under vissa förutsättningar kunna rent av föreskrivas, att så skall ske. Å andra sidan bör möjligen förbud mot skifte av samfälld mark eller dess klyvning också under vissa omständigheter kunna vara på sin plats. Förslag om sådant förbud i fråga om lappmarkerna har en gång väckts, men genom ovannämnda brev av år 1877 fann Kungl. Maj:t förslaget ej böra vinna bifall. Särskilt förtjänt av uppmärksamhet är måhända den av trävarubolagen så ofta begagnade utvägen för åtkommande av en skogsmark att efter inköp av en mindre hemmansdel begära skifte å skogen, varigenom så många framtidsmöjligheter förspillas.

Frågan om skyldighet för sågverksbolag att hävda sina hemman. Ofta möter man i dessa ämnen den missuppfattningen, att när ett hemman övergått till ett bolag är all statens rätt mot detsamma borta. Så undseende får väl staten ej vara, att ett bolag genom att korsa kronans avsikter skulle komma i en särskilt förmånlig ställning. Det är av vikt orubbligt fasthålla, att även ett bolag, som inköpt ett hemman, gent emot det allmänna dock endast är en hemmansägare, som besitter en fastighet, till vilken kronan skänkt jord för jordbruksändamål.

Vad angår frågan om själva odlingens utbredning, är det klart, att, såsom även gamla urkunder förmäla, denna gått framåt i Norrland, utom genom nybyggen, särskilt medelst hemmansklyvning. Nödvändigheten av att skaffa uppehälle åt flera familjer, som ärvde föräldrarnas gård, var det mäktiga intresse, som visserligen icke alltid, men mycket ofta drev till brytande av ny bygd. Även med den planläggning av avvitringarna, som ovan framställts såsom den riktiga, hade dessa möjligheter kunnat väl tillgodoses genom att vid tilldelandet av husbehovsskogen även taga hänsyn till odlingsmöjligheterna. Och då skogsallmänningarna skulle stått under allmän vård, hade man haft fria händer att i mån av behov på dem upplåta mark även till odling.

Helt olika ställer sig saken i avseende å de hemman, som inköpts av sågverksbolag. Först ligger det i sakens natur, att bolagen icke kunna ägna så stor uppmärksamhet åt jordens skötsel, då de hava förvärvat den för att tillgodose sågverksnäringen. De allmänna klagomål, som i detta avseende framkomma från olika håll, visa också, att ofta, sannolikt oftast, själva jordbruket går tillbaka eller helt och hållet förfaller. Detta är ju en stor nationalförlust, att mycken jord, som uppodlats genom långliga tiders arbete, sålunda faller i vanhävd. Om en enskild jordbrukare missbrukar sin jord, ingriper

man nu visserligen icke. Men när en sådan misshushållning bliver regel i vissa lätt urskiljbara fall och dessutom, såsom här är fallet, strider mot själva förutsättningarna för hemmanets bildande, då synes staten hava ganska stort fog att ingripa. Att häremot åberopa grundsatsen om lika lagstiftning för alla, är just att förorda olikhet, ty det blir olikhet, då man vill tillämpa samma lag på vitt skilda sakförhållanden.

För undanröjande av detta missförhållande förordades år 1892 i första kammaren av landshövdingen i Luleå samt år 1898 i en av sexton norrlandsrepresentanter undertecknad motion i andra kammaren, att bolagen skulle genom lag åläggas att hävda sina hemman och i detta avseende underkastas den kontroll, som enligt 1734 års lag vilade å all skattejord. Samma skyldighet åligger ännu kronohemman och har vilat på en mängd bolagshemman, medan å dem nedlades en nödtorftig odling för vinnandet av skatterätt. De utgifter, som föranledas härav, betyda allenast, att åtminstone någon del av skogens avkastning går till sitt avsedda ändamål.

Med tämligen stor visshet kan vidare om alla bolagshemman sägas, att utsikterna till ytterligare odling å dessa äro inga. Förhoppningen om, att ett nybygghemman med tiden skulle »bilda stora byar» är, så snart hemmanet övergått i bolagsägo, för en oöverskådlig framtid avbruten. Man har visserligen nu uppfunnit det påståendet, att de ouppodlade markerna å bolagshemman nog komma under bruk, när detta »med fördel» kan ske. Fördelen är dock, såsom var och en förstår, beroende av, i vilkens hand hemmanet befinner sig. För den, som är hänvisad att leva av jordbruket, är det ofta fördel att verkställa en odling, på vilken det aldrig skulle falla ett sågverksbolag in att offra ens en tanke. Liksom därför ett bolag vid lagfart å ett inköpt hemman måste erlægga dubbel stämpelavgift på grund av den obegränsade tid hemmanet får antagas komma att vara i samma ägares hand, av enahanda grunder är det även riktigt, att bolaget i vederlag för den förutsatta men uteblivna hemmansklyvningen åläggas viss nyodlingsskyldighet.

Att den principiella förpliktelsen för sågverksbolagen att hävda och nyodla sina hemman även är en praktisk fråga, bevisas redan därav, att det uppgives finnas bolag, som på ett verkligen berömvärdt sätt vårda sig om jordbruket på sina fastigheter. Men dessutom kan en lagstiftning härom få många fruktbara följder därigenom, att den å hemmanet bevarar dess karaktär av jordbruksfastighet. Med denna fråga sammanhänger även lösningen av det mycket överklagade förhållandet, att bolagen på många orter upplåta *arrenderrätt endast genom muntliga avtal*, vilket sätter arrendatorn i en synnerligen beroende ställning, gör honom ointresserad för jordbruket samt berövar honom politiska rättigheter. Vid behandlingen i riksdagen åren 1896 och 1897 av motioner om en arrendelag för riket framhölls också av flera detta förhållande, men frågan föll i första kammaren bland annat på det skälet, att något särskilt behov av en arrendelag ej yppat sig i det övriga Sverige.

Ågostyckningslagen. Dess historia. Det kan nu synas av flera skäl vara av intresse för sågverksägaren, att det för skogsbruksändamål inköpta hemmanet ej bevarar karaktären av jordbruksfastighet. Därför hördes tidigt talet om angelägenheten av att »skogsägaren finge ägna sig uteslutande åt skogsvården utan att besvärås av jord, som han för drivande av sin industri icke behöver». När sedan opinionen allt mer växte mot bolagens hemmansköp, så voro sågverksnäringens representanter så mycket villigare att såsom bolemedel häremot anvisa den utvägen att »i rättsligt hänseende skilja jordbruksfastigheten från skogsområdet». Ordandet om önskvärdheten för sågverksägaren att göra sig av med inägojorden utbyttes då också snart mot framhållandet av den stora ömsesidiga fördelen av en sådan anordning. Förut hade man trott, att båda näringarna borde förenade gå hand i hand och kon-

flikter förebyggas genom att underordna skogsbruket under den högre kulturen, jordbruket. Nu trodde man sig i fordran på skilmässa hava funnit den trollformel, som borde lösa alla gåtor. Och samtliga myndigheter grepo genast med begärlighet efter det sålunda uträckta halmstrået.

Under intrycket av denna stämning började ock höras nya meningar, som voro outhärliga för det plötsliga omslaget från gamla traditioner. Redan är framhållet, hurusom det någon gång anföres, att bolagshemmanens ouppodlade mark nog skall också läggas under bruk, så snart detta »med fördel» kan ske. Vidare säges ibland, att enligt vunnit erfarenhet jordbruket verkligen ej behöver skogen, ja, till och med tager skada av att vara förenad därmed. Ett sådant förhållande vore ju högst glädjande och borde endast föranleda till att göra så mycket mera för jordbrukets utveckling i Norrland. Men att från en dylik uppfattning sluta till att all kronans donationsskog med däri inneslutna uppodlingsmöjligheter böra övergå till bolagsegendom är ju ett språng i bevisningen och en inkonsekvens i tillämpningen av principen. Det kan nog hända att i gammal bygd, särdeles i närheten av kusten, jordbruket i vissa fall kan ensamt föda sin man. Detta beror då på, att själva kulturen i sådana trakter är mera uppdriven, att klimatet är gynnsammare samt att en tätare befolkning och goda kommunikationer underlätta avsättningen och öka utkomstmöjligheterna. I själva skogsbygderna, där man ännu ej kommit och kanske aldrig kan komma så långt i vare sig det ena eller andra avseendet, gäller nog fortfarande, att jordbruket behöver ett stöd i skogen. Även här kan det visserligen inträffa, att den, som av tvång är mera hänvisad till själva jordbruket, står sig bättre än den, som i följd av allt för lätt åtkomliga skogstillgångar försummar sin jord. Men denna senare erfarenhet bör väl endast föranleda till sådan ändring i skogslagstiftningen, att skogen, bibehållen i befolkningens ägo, blir ett verkligt stöd för densamma och ej en lockelse i fördärvet. Att med en sådan anordning skogen alltid är nyttig och på de flesta håll även outhärlig för jordbruket, blir nog svårt att kullkasta.

Det är nu emellertid av största intresse följa de egendomliga vägar, på vilka den nya lösen även vann insteg i lagstiftningen.

Man minns att 1891 års riksdag hos Kungl. Maj:t gjorde framställning om en utredning, huruvida icke genom statsmakternas försorg tillfälle kunde beredas *obemedlade och mindre bemedlade att på lämpliga villkor bilda egna jordbruk* huvudsakligen på de inom landet befintliga stora odlingsbara utmarker. I anledning härav uppdrog Kungl. Maj:t åt en kommitté att taga i övervägande ej mindre, i vilken mån och under vilka villkor upplåtelse av jord från kronans egendomar för befordrande av det utav riksdagen angivna syftemål kunde äga rum, än även huruvida berörda syftemål kunde genom ändring i gällande lagstiftning eller på annat sätt befrämjas.

Kommittén föreslog då i sistnämnda syfte ändringar i gällande författning om hemmansklyvning och jordavsöndring särskilt genom införandet av ett väsentligen nytt institut, kallat ägostyckning. Genom detta skulle ett hemman få styckas i två eller flera delar med på förhand bestämda områden, under det vid hemmansklyvning, som fortfarande måste tillämpas vid utbrytning av kvotdelar av ett hemman, varje lott skall erhålla del i alla ägoslag.

För kommitténs uppgift var nämnda ägostyckningsförfarande av betydelse därigenom, att ouppodlade områden sålunda kunde i och för odlingsföretag lättare och billigare utbrytas såsom särskilda fastigheter med övertagande av viss andel i den ursprungliga fastighetens mantal. Det har anmärkts, att förfarandet kan även gagna jordbruket i allmänhet genom att bereda tillfälle att med en egendom utan skog sammanslå någon angränsande skogsmark. I de delar av Dalarna, där hemmansklyvningen gått allt för långt, anses ägo-

styckningen även kunna få den uppgiften att befordra sammanslagning av angränsande små ägolarter för bedrivande av ett rationellare jordbruk.

Men enligt kommitténs betänkande skulle ägostyckningen även erhålla en annan uppgift, som av kommittén återgives sålunda:

»En särskild betydelse torde ägostyckning därjämte kunna erhålla för de norrländska skogsbygderna genom det tillfälle, som densamma erbjuder, att kunna dela skatten å ett hemman mellan den för jordbruk lämpliga arealen jämte ett mindre skogsområde å ena sidan och den huvudsakliga skogsmarken å den andra. Härigenom skulle hemmansägaren *efter skogens försäljning* kunna kvarsitta med äganderätt å gården, medan han däremot nu alltför ofta förvandlas till arrendator eller torpare under skogsägaren, och den självägande jordbrukande befolkningen i många skogssocknar sålunda allt mer och mer förminskas.»

Man förstår nu och vet, varifrån kommittén fått denna tanke. Men det är betecknande för det bräckliga underlag, varpå den nya opinionen om skogens och inägojordens skiljande från varandra byggde, att en sak av så väldig och skickelsediger innebörd ej tålde någon närmare undersökning, utan avfärdades endast i förbigående med några få rader, i stället för att frågan redan vid dess första framträdande bort giva anledning till de allvarsammaste överväganden.

Ty det är ju uppseendeväckande från lagstiftningens synpunkt, att medan kronan ännu är i färd med att på egen bekostnad genom avvittring skänka bort sina skogar till hemmanen för jordbrukets varaktiga befrämjande, så stiftas det samtidigt en annan lag, varigenom man uttryckligen förutsätter och vill befordra, att samma skogsmark må kunna av hemmanets innehavare för all framtid avhändas jordbruket genom försäljning till sågverksbolagen. Det är vidare egendomligt från nationalekonomisk synpunkt, att just i de norrländska skogsbygderna, där ännu endast en mycket obetydlig del av den odlingsbara marken kommit under kultur, införa ett ägostyckningsförfarande med uttryckligt ändamål att, i olikhet med dess uppgift i det övriga riket, avskilja denna ouppodlade jord från den jordbrukande befolkningens besittning och sålunda begränsa jordbrukets framtidsmöjligheter i lyckligaste fall till de redan odlade tegarna. Det är också märkligt från privatekonomisk synpunkt, att medan det sedan gammalt varit en erkänd och tillämpad trossats, att jordbruket i de norra skogsbygderna behövde skogen till stöd, så överger man plötsligt utan undersökning och utan motivering denna upptattning och förutsätter, att jordbruket reder sig utan skog. Och det är slutligen bra hänsynslöst mot Norrlands framtid att sålunda utan vidare godkänna och praktiskt underlätta en obegränsad fortsättning på bolagens hemmansköp.

Emellertid gick det nu av kommittén upptagna ryktet om ägostyckningsförfarandets stora betydelse för Norrland från ämbetsverk till ämbetsverk och behandlades därvid såsom en bifråga till det hela. Och till slut blev saken så både underordnad och självklar, att Kungl. Maj:t i sin proposition till 1896 års riksdag till utvecklingen av förfarandets allmänna verkningar för jordbruksändamål allenast vidfogade, att det »helt visst ur många andra synpunkter kommer att fylla ett verkligt behov». Sedan blevo lagförslagets föreskrifter om ägostyckning utan vidare antagna av riksdagen och promulgerades den 27 juni 1896 såsom lag. Men trots denna behandling var det ändock — man vet det med visshet — företrädesvis de intressen eller förhoppningar, man hade om dess verkningar i de norra skogsbygderna, som drev hela förslaget igenom.

Det måste nu dock medgivas, att redan kommittén synes haft en förnimmelse av, att det dock ej gick an att taga frågan i hela dess nakenhet. Den

framställde därför saken så, att från den »huvudsakliga skogsmarken» skulle avskiljas »den för jordbruk lämpliga arealen jämte ett mindre skogsområde». Men av detta löfte tappade ryktet under sin gång bort det ena stycket efter det andra. Snart talades blott om »nödig husbehovsskog», och när slutligen själva lagen kom — så innehöll den icke ens detta. Av kronans gåva till jordbruket lämnades sålunda ingenting kvar. Och det låg nog också en viss logik i detta. Man önskade naturligtvis att snart kunna framvisa några resultat av lagen. Men då det sågverksintresse, varpå detta närmast berodde, ej kunde antagas vara benäget avstå från någon skogsmark, fick lagen ej heller byggas på en sådan förutsättning. Huruledes man emellertid missträknat sig även på sågverksbolagens intresse att avyttra blotta inägor, skall längre fram omnämnas.

Ägostyckningslagens verkningar i de norra länen. Följderna av en sådan lagstiftning för de nordliga länen kunde vid eftertanke på förhand förutses och hava även redan bjärt framträtt.

Det har sålunda visat sig, att lagen får sin huvudsakliga betydelse i främmandet av ett fortsatt inköp av hemman. Utvecklingen går nu i den riktningen enligt allas utsago »med svindlande fart». Den bofaste, som hittintills ej velat gå från sin gård, förespeglas nu att, mot en avsevärd köpeskillning samt befrielse från en del av utlagorna, endast behöva sälja skogen. Denna uppgörelse leder dock naturligtvis till att förr eller senare sitter på gården en hemmansägare, som är utan både skogen och köpeskillningen för densamma. De flesta begärda ägostyckningar lära avse sådana nya förvärv. Samtidigt fortgå emellertid lika fullt i stor omfattning förvärv av hela hemman utan att inägorna fråntagas. Detta lärer t. ex. fortfarande vara regel i Jämtland.

Men däremot går det ännu ej så synnerligen framåt med det ändamål, som ju skulle vara lagens huvudsakliga, för att ej säga det enda, nämligen att skapa självständiga jordbrukare av lantbönderna på hemman, som bolagen förvärvat före lagens tillkomst. Bolagen börja nämligen på vissa håll, sedan de väl fått lagen, bliva betänksamma, huruvida det är för dem fördelaktigt att göra sig av med sina lantbönder, som på många sätt äro dem till nytta. I Västernorrlands län t. ex. hava av denna anledning de gamla stora trävarubolagen ännu ej börjat ägostycka sina hemman. Emellertid förekomma dock åtskilliga utstyckningar, av vilka många anses föranledda av önskan att på de utstyckade inägorna lägga tungan av födoråd, som vilar på hemmanet.

Vid ägostyckningarna tilldelas inägojorden i regeln ej alls någon skog. Detta sker ej ens vid nyförvärv, enär de två intressen, som där köpslå, är bolagets önskan att få så mycket skog som möjligt och hemmansägarens att få så mycket penningar som möjligt. Att »den för jordbruk lämpliga arealen» i sin helhet utstyckas, förekommer naturligtvis icke någonsin. Det förebäres nu, att man vid lagens tillkomst tänkt sig, att både det ena och andra skulle ske. Men vill man ett visst resultat av en lagstiftning, måste man tillse, att det framtvingas antingen av lagen själv eller av det enskilda intresset. Det invändes även, att upplåtelse av skogsmark ej tjänade något till, då hemmanets innehavare antagligen skulle förr eller senare åter försälja det till någon skogsköpare. Av allt detta framgår emellertid, att om dessa utstyckningars ursprungliga ändamål skall vinnas, så måste *dels* trävarubolagens vidare fastighetsförvärv förbjudas, *dels* ägostyckningslagen innehålla att med ägora skall utstyckas även skog och obruten odlingsbar mark, *dels* ock bolagens intresse för sådana utbrytningar på något sätt framtvingas, vilket möjligen kan ske genom den förut ifrågasatta föreskriften om skyldighet att hävda och verkställa nyodling å bolagshemman. Men när allt kommer omkring, är det kanske bäst, att inägojorden tills vidare stannar kvar hos bolagen.

Jordbruket kan då kanske bibehålla sina utvecklingsmöjligheter genom att de anspråk det har på understöd från skogen sålunda kunna genom lagstiftningen lättare göras gällande.

Det lär nu verkligen givas en eller annan sågverksägare, som är generad över lagen och därför av idealism låter utstyckningar åtföljas av något litet skogsområde, även om detta ej påyrkas av medkontrahenten. Förrättningsmannens nit och övertalningsförmåga påstås också hava någon liten betydelse.

Ibland tillgodoses även behovet av husbehovsvirke genom upplåtelse av rätt att taga detta på bolagets skog. En bevekelsegrund till detta medgivande lär till en del vara en vunnin insikt om att det nya slag av självägande jordbruksbefolkning, som genom ägostyckningslagen skall tillskapas, lätt blir hänvisat att fylla sitt virkesbehov genom olovligt tillgrepp å den skog, vilken kronan kort förut skänkt till hemmanet, för att dess innehavare skulle bära huvudet högt. På sina ställen förenas dessa servituter därför också med villkor att de förverkas, därest rättsinnehavaren gör sig skyldig till åverkan, eller till och med till olaga jakt. Dylika servituters värde belyses för övrigt därav, att de numera allmänt utdömas från skogsvårdens synpunkt samt att stor osäkerhet råder hos vederbörande, om de ens enligt ägostyckningslagen kunna lagligen fastställas eller vad rättskraft de i övrigt må äga.

Ägostyckningslagen har således i norra skogsbygderna ej alls gagnat jordbruket och den befolkning, som livnär sig därav; och om man vill vara uppriktig, så var nog detta ej heller dess verkliga uppgift, utan någonting helt annat. Den lilla ljusning, som man tror sig kunna utleta i utsikten att bolagens lantbönder till någon del förvandlas till bolagstorpäre på egen grund, är ej ägnat att i någon mån skingra det mörker, vari framtiden höljer dessa torpare från all utveckling och allt stöd av skogen avskurna åkerlappar. Erfarenheten har också på sina ställen redan visat, att just på sådant sätt fränskilda inägor snart komma i vanhävd. Vid de nya bolagsköp åter, som det blivit ägostyckningslagens egentliga uppgift att framkalla, kan nog förste innehavaren reda sig med hjälp av det förvärvade kapitalet. Men hur går det sedan och vad blir det av hemmansklyvningen? Man förstår så väl sanningen i förste lantmätarens i Västerbottens län yttrande vid 1900 års allmänna lantmäterimöte om ägostyckningslagens verkningar: »Styckningsändamålet», sade han, »är här överhuvud att fränksilja inägorna från skogsmarken utan att fråga efter, om någon befolkning på dem skall kunna existera. Ja, meningen är väl sällan eller aldrig, att så skall ske.»

Det saknades dock ej alldeles röster, som förutsade, vad som skulle inträffa. Befallningshavandena i Norrbottens och Västerbottens län inskränkte sig visserligen i sina yttranden över kommitténs förslag att med några få ord instämma i de allmänna förhoppningarna. Men i de utlåtanden, som av samma myndigheter i slutet av år 1895 avgåvos över 1894 års riksdagskrivelse om bolagsförvärven, låter det redan på helt annat sätt. Båda myndigheterna utvecklade ganska fullständigt, huru otillfredsställande den ordning måste bli, som genom förslaget om ägostyckning skulle ernås. Medan den förstnämnda myndigheten emellertid avhåller sig från att härav dra några slutsatser, kom däremot den senare i alla fall till det oväntade resultatet, att förslagets fördelar dock »syntes» väsentligen överväga olägenheterna.

Klarast såg det på senhösten 1895 sammanträdande allmänna lantmäterimötet. På väckt fråga beslöt mötet göra det uttalande, att de praktiska befinnelserna för och verkningarna av det nya förslaget om ägostyckning voro väsentligen olika för Norrland och det övriga Sverige. Under debatten framhölls skarpt förslagets falska utgångspunkter och sannolika ödeläggande

verkningar. Man betonade även, att jordbruk och skogsbruk i dessa trakter kunde gå hand i hand, men blott under förutsättningen, att det vore i jordbrukarens händer, som båda befunno sig. Det uttalades, att *undantag borde göras för Norrland* och i all synnerhet för lappmarkerna. Med anknytning till dessa uttalanden beslöt sedermera 1900 års lantmäterimöte »på det kraftigaste uttala sitt gillande av de i andra kammaren väckta motionerna om inskränkning i bolags fastighetsförvärv och ändring i ägostyckningslagen för tillgodoseende av skogsbehovet.

Under lagförslaget behandling i riksdagen år 1896 inträffade också, att en talare i första kammaren, till genmäle å ett yttrande om förslaget stora betydelse för Norrland, uttalade sina allvarliga farhågor för lagens verkningar därstädes, men då förslaget var välgörande för det »övriga» Sverige, yrkade han bifall till detsamma. Det fanns också ännu en eller annan riksdagsledamot, som klart insåg, att »det skulle gå alldeles på tok». Men de yttrade sig av någon anledning icke.

Slutomdömet om ägostyckningslagen i dess tillämpning på de norra delarna av landet kan endast bliva ett. Lagen var ingenting annat, än den judaskyss, varmed jordbruket definitivt och officiellt förräddes åt sågverksintresset. Och man var nog hänsynslös att ej ens utbetala de trettio silverpenningarna, den i sistone utlovade husbehovsskogen. När sedan under sistlidne riksdag väcktes en anspråkslös motion om, att åtminstone någon liten del av denna skuld måtte utbetalas till jordbruket, förklarade i första kammaren en representant för sågverksnäringen, att han »fann ej någon rättsgrund i detta anspråk»; och motionen föll utan att ett ord av förståelse bröt den övriga kammarens obevekliga tystnad. Så lätt väger *nu* den norrländska jordbruksnäringen, när lagstiftningen endast gör sitt bästa att i den andra vågskålen lägga ett övermäktigt intresse, som den förleder att vara ovän till henne.

Det bör vara uppenbart, att en dylik lagstiftning, som tillkommit utan saktlig prövning, måste tills vidare upphävas, så att den ej får fortfara med sina skadliga verkningar. Sedan blir man äntligen i tillfälle överväga, under vilka förutsättningar ägostyckningsförfarandet kan få tillämpning även i de norra skogsbygderna. I större delen av Dalarna har emellertid ägostyckningslagen ej tillämplighet. På Kungl. Maj:ts prövning vilar visserligen 1899 års riksdagsskrivelse om dess införande därstädes för ett verkligt jordbruksändamål. Detta torde dock ej behöva föranleda, att lagen genomföres i Dalarna i de avseenden, varigenom den med sin nuvarande avfattning även kan lända till skada för jordbruket. Lagens upphävande tills vidare påstås därför nu ej vara behöflig annat än för Norrland.

Odalbygden och kolonisationsfrågan. Vi hava nu ovan funnit, hurusom 1891 års riksdagsskrivelse om åtgärder för att bereda obemedlade och mindre bemedlade tillfälle att bilda egna jordbruk hitintills i de nordliga skogsbygderna föranlett den lösningen, att man planlagt och verksamt genomfört en lagstiftning, vars verkliga innebörd är en strävan att förvandla *hela* den jordbrukande befolkningen därstädes från besuttna hemmansägare till obemedlade eller mindre bemedlade jordtorpare.

Med de direkta åtgärder, som skrivelsen väl huvudsakligen åsyftat, har man däremot och detta av ganska naturliga skäl ännu ej kommit så långt.

I anledning av jordbrukslägenhetskommitténs förslag och Kungl. Maj:ts därav föranledda framställning, beslöt emellertid 1894 års riksdag bland annat att för upprättande av planer och kostnadsförslag till avdikning och odling av sådana myrtrakter inom de två nordligaste länen, som lämpa sig till odlingslägenheter, förskjuta ett belopp av högst tjugutusen kronor.

I anledning härav har lantbruksingenjören i Norrbottens län uppgjort förslag till kolonisation av ett kronan tillhörigt område omkring Koskivare järn-

vägsstation i Gällivare socken. Efter åtskillig granskning har förslaget återförvisats till förrättningsmannen för vidtagande av vissa rättelser. I fråga om grunderna för planen synas vederbörande ämbetsmyndigheter hitintills vara eniga om, att lägenheterna, som enligt senaste bestämmelse skola uppgå till antalet sjuttio, böra, avdikade och försedda med utfartsvägar, överlämnas till kolonisterna med äganderätt. Kolonisterna skulle vidare erhålla virke från kronans skogar till första uppförande av byggnader samt få sitt framtida virkesbehov tillgodosett genom tilldelandet av ett skogsområde eller medelst utsyning.

Man må nu visserligen önska dessa försök all möjlig framgång. Men de böra icke få undanskymmas den ännu viktigare angelägenheten att den redan verkställda odlingen i bygdelagen vidmakthålles och beträffas. Trakterna för denna odling har av gammalt utvalts, där jordbruket av klimatiska skäl eller ådalarnas kommunikationsmöjligheter kunde vinna bästa trevnad. Detta århundradenas tysta arbete för bygdernas brytande kan ej någonsin ersättas genom statsanslag för utdikning av nya odlingslägenheter å kronans parker uppe emot lappmarksgränserna.

Dessa synpunkter framhölls även skarpt dels av en f. d. landshövding i Umeå uti en av honom härom framlagd motion vid hushållningssällskapens ombuds möte år 1893 och dels i den motion i andra kammaren, vilken väckt 1892 och upprepad 1894 föranledde en riksdagsskrivelse om bolagens skogsförvärv. Det bleve ju också ett underligt förhållande, om kronan, medan hon från sina återstående sämst belägna skogsdomäner skänker bort uppdikad inägojord jämte skog, skulle vara alldeles likgiltig för att de stora skogsdonationerna för det gamla jordbrukets upprätthållande ej komma detta till godö ens för att tillgodose behovet av husbehovsvirke.

Direkta åtgärder för jordbruksbefrämjande. Strävandena till förmån för upprätthållandet av en självständig jordbruksbefolkning i Norrland och Dalarna få emellertid ej låta saken bero vid lagstiftningsåtgärder. Det föröras sedan även först och sist upplysning och undervisning om jordbruket och villkoren för dess rätta skötsel däruppe.

Särskild uppmärksamhet kräver här det förhållandet, att i avlägsna skogsbygder befolkningen av gammalt vant sig att ligga långt borta i skogarna och skörda starrhö i stället för att idka ordentligt jordbruk i närheten av gårdarna. Vid avvittningen har denna vana, som övergått till behov, också i stor utsträckning vunnit lagfästelse genom särskilda stadganden, varigenom nybyggarna bibehållits vid rätt att förfoga över ängslägenheter och myrar å kronomarkerna. Detta sätt att idka jordbruk har emellertid ingen framtid och leder endast till fattigdom, vilken i sin ordning är den bästa jordmånen för bolagsförvärv. Men för att kunna bryta sådan vana är upplysning utan tvivel ej tillfyllest. I synnerhet för fattigare trakter blir det nog nödvändigt att lämna direkt understöd för de första kostnader, som föranledas av övergången till ett rationellt jordbruk. Inom jordbruksdepartementet vila också för närvarande till behandling framställningar i dylikt syfte från inbyggare i Tärna socken. Villkoren för lån ur odlingslånefonden eller anslag från frostförminskningfonden äro för betungande och anses jämväl i övrigt ej lämpade för ifrågavarande fall.

Men även här är allt arbete fäfanget och alla utgifter lätt bortkastade, så länge sågverksbolagens hemmansförvärv få obehindrat fortgå. Vill man ej göra något mot denna sociala fara, blir det i stället en förpliktelse noga undersöka, huruvida ej förhållandena kräva, att staten alldeles upphör med att till skogsbygderna i landets nordliga delar lämna anslag ur odlingslåne- och frostförminskningfonderna eller annat understöd för jordbrukets förkovran på hemmanen, som kanske kort efteråt bliva bolagsegendom.

Vad har jordbruksnäringsen i Norrland och Dalarna att vänta av det nya jordbruksdepartementet? Det är nu en tröstlös kulturbild det nittonde århundradet från början till slutet lämnar oss i avseende å kronans vårdnad om det arv, hon i Norrland och Dalarna mottagit från föregående styrelser.

Klart är att här brister något i själva ledningen. Det går icke i längden att i dylika frågor såsom sista ordet expediera medelinnehållet i vederbörande myndigheters infortrade utlåtanden, helst dessa ofta med förkärlek framhålla allenast sakens formella sidor. Från verkliga Norrlandsvänner, som sett sakerna på nära håll, möter man och städe det talet, att alla strävanden äro hopplösa, därför att man ej kan påräkna något intresse för dessa livsfrågor hos landets regering, på vilken ansvaret dock ytterst vilar. Och det synes ej heller kunna bestridas, att det är dennas självständiga och enhetliga initiativ, som här alltid har fattats. Det borde dock ligga i regeringens upplysta intresse att upptaga arbetet för lösningen av dessa frågor samt lägga en stark och redbar hand vid detsamma utförande.

Det saknas ej heller omedelbar vädjan i detta avseende. Sålunda beslöt Västerbottens läns landsting år 1893 göra en underdånig framställning, däri landstinget förklarade faran att inom kort länets lappmarker skulle sakna en självständig jordbrukande befolkning så stor, att landstinget ansett det såsom en oeftergivlig plikt, »innan all utsikt till räddning vore slut» utbedja sig Kungl. Maj:ts nådiga, kraftiga och skyndsamma ingripande. Samma år ingingo hushållningssällskapens ombud med en ansökan, att Kungl. Maj:t täcktes efter företagen statistisk utredning vidtaga erforderliga åtgärder för ett självständigt jordbruks betryggande i de delar av landet, där skogsavverkning i mer betydande utsträckning förekommer. Slutligen avlät år 1894 års riksdag en skrivelse med enahanda framställning, som gjorts av hushållningssällskapens ombud.

Sedan över dessa framställningar infortrats yttranden från vederbörande befallningshavande, avgav slutligen även skogsstyrelsen i november 1896 utlåtande i ämnet. Detta var, såsom ärendets traditionella behandling även fortrade, uteslutande avgivet under den olyckliga ägostyckningslagens tecken. Styrelsen yttrade nämligen att intill dess det visat sig, i vad mån ägostyckningsförfarandet kommer att inom de norra delarna av vårt land anlitas för att skilja jordbruksfastigheten från skogsområdena, ansåg styrelsen några vidare åtgärder icke för närvarande böra å lagstiftningens väg vidtagas »till förekommande av de svårigheter, som onekligen följa av ett allt för stort utvidgande av bolagsegendomen på lantbrukets bekostnad». Att nu tillämpningarna av ägostyckningslagen ej äro något lyckosamt att gå och vänta på utan tvärt om böra på allt sätt förekommas, har förut närmare framhållits.

På våren 1898 utkom slutligen en på Kungl. Maj:ts befallning av statistiska centralbyrån utarbetad redogörelse för bolags förvärv av jordegendom inom Norrland och Dalarna under åren 1885 och 1895. Men sedan dess har något vidare ej alls avhörts från Kungl. Maj:t.

Detta brådskande ärendes långsamma behandling och slutliga avtynande visar, att man icke, såsom Västerbottens landsting år 1893 föreställde sig, har att påräkna Kungl. Maj:ts »nådiga, kraftiga och skyndsamma ingripande» i dessa frågor. Emellertid kan man ju säga, att det möjligen tillkommit en förhoppning i upprättande av ett nytt departement, som har till uppgift att särskilt ägna omsorger åt landets modernäring. Ätminstone framställer sig osökt den frågan, om ej detta departement skall finna sig särskilt uppfordrat att ägna de norrländska jordbruksförhållandena den allvarliga och i snar handling verksamma uppmärksamhet, som de i så hög grad förtjäna.

Ty om den nuvarande utvecklingen lämnas fria händer att fullfölja och avsluta sin uppgift, blir frågan därmed icke avförd, utan den kommer stän-

digt tillbaka i allt svårare former. Man skall nämligen aldrig glömma, huru det nittonde århundradet och dess efterföljare misshushållat med frukterna av föregående tiders förutseende och arbete. Och frågan skall ständigt själv göra sig påmint genom de olika yttringarna av en undertryckt befolknings stigande missnöje över orättvisor och övergrepp.

Frågan om vidmakthållandet av jordbruksnäringen inom skogsbygderna i Norrland och Dalarna är med ett ord en inre försvarsfråga av högsta angelägenhet och betydelse. Och det förtjänar i dessa tider även erinras därom, att det icke heller är alldeles oviktigt för det yttre försvaret, huru samfundslivet rör sig inom den landsdel, där riket har sin enda landgräns.

Vad nu bör ske är emellertid att omedelbart vidtaga de åtgärder, som ej tåla uppskov, samt därutöver göra en framställning om, att Kungl. Maj:t täcktes ägna sin uppmärksamhet åt, vad som därefter måste komma. Det senare är för närvarande av särskild vikt därför, att inom de norra skogsbygderna jordbruksfrågan i många avseenden står i oskiljaktigt sammanhang med skogsvårdsfrågan, vilken senare nu, efter det skogskommittén avgivit sitt betänkande, föreligger till Kungl. Maj:ts omedelbara prövning.

Jag hemställer alltså vördsamt, att riksdagen ville:

1:o för sin del antaga:
dels följande

L a g

angående begränsning i vissa fall av rätten att förvärva fast egendom.

1 §.

Bolag eller förening för ekonomisk verksamhet må ej förvärva fast egendom å landet inom Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands, Jämtlands, Gävleborgs eller Kopparbergs län, där ej Konungen för visst fall därtill lämnat tillstånd.

Vad sålunda är stadgat, gälle dock ej, när fråga är allenast om tomt eller upplagsplats, vilken erfordras för bolagets eller föreningens verksamhet, eller om vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet.

2 §.

För enskild person, vilken idkar träförädlings- eller trävarurörelse med vars utövande följer skyldighet att föra handelsböcker, skall vad i 1 § är stadgat om bolag och förening för ekonomisk verksamhet jämväl äga tillämpning, dock ej i det fall, att fastighet genom arv eller giftorätt tillfallit sådan näringsidkare.

3 §.

Har avtal tillkommit utan Konungens samtycke, där sådant enligt denna lag erfordras, vare avtalet ogillt.

Kommer lagfart på grund av avtalet ändock till stånd, och varder ej inom ett år därefter klander å avtalet anhängiggjort, vare så ansett, som hade förvärvet skett med Konungens samtycke.

Fråga, huruvida avtal må på grund av denna lag anses ogillt, äge, förutom sakägare, jämväl allmän åklagare anhängiggöra.

4 §.

Har genom testamente bortgivits fast egendom till någon, som enligt denna lag ej må förvärva densamma, och varder ej före givarens död Konungens

samtycke lämnat, vare testamentet i denna del utan verkan, där det i laga ordning klandras.

Lämnas testamentet oklandrat och kommer förty lagfart till stånd, må ändock fråga om testamentets ogiltighet enligt denna lag kunna av allmän åklagare anhängiggöras inom ett år från det lagfart beviljats.

5 §.

Bank eller annan penninginrättning, så ock försäkringsanstalt vare ej underkastad denna lags bestämmelser.

dels — under förutsättning att ovanstående lag antages — följande

L a g

om ändrad lydelse av 23 § i lagen den 27 juni 1896 om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring.

Härigenom förordnas att 23 § i lagen den 27 juni 1896 om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring skall erhålla följande ändrade lydelse:

»Från hemmän, varifrån jordavsöndring får ske, må ock avsöndras vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet; och gälle om sådan avsöndring i tillämpliga delar vad härovan i fråga om jordavsöndring är föreskrivet. I Norrbottens, Västerbottens, Vesternorrlands, Jämtlands, Gävleborgs och Kopparbergs län må vattenfall av större betydelse ej avsöndras med mindre Konungen därtill givit lov; och skall förty väckt fråga om avsöndring av något inom nämnda län beläget vattenfall av Konungens befallningshavande underställas Konungens prövning, därest Konungens befallningshavande efter verkställd utredning finner vattenfallet vara av sagda beskaffenhet.

Vad sålunda är stadgat kommer dock icke att göra någon ändring uti det, som rörande strömfall å kronohemmans område är särskilt förordnat.»¹

2:o för sin del antaga följande

L a g

angående inskränkning av ägostyckningsförfarandets tillämpning.

Härigenom förordnas, att vad lagen om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring den 27 juni 1896 stadgar i avseende å ägostyckning tills vidare ej skall äga tillämpning inom Norrbottens, Västerbottens, Vesternorrlands, Jämtlands och Gävleborgs län; dock skola redan påbörjade ägostyckningsförrättningar i enlighet med lagen fullföljas.

3:o för sin del besluta:

att vid avvitrtingarna ovan odlingsgränsen inom Dorotea och Vilhelmina socknar skall den andel av vardera socknens skogsanslag, som överstiger nödigt husbehov, avsättas till en eller flera allmänningar i enlighet med de bestämmelser Kungl. Maj:t kan närmare meddela.

4:o i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla:

att Kungl. Maj:t täcktes, till fullföljande av avvitrtingarnas syfte, ägna sär-

¹ Denna lag står ej i något omedelbart sammanhang med den under punkt 1:o föreslagna lagen.

skild uppmärksamhet åt angelägenheten att vidmakthålla jordbruket på de avvitrade hemmanen och i synnerhet dem, som ägas av sågverksbolag, samt i övrigt taga initiativ till befrämjande av jordbruket inom skogsbygderna i Norrland och Dalarna.

På grund av stadgandet i 55 § 3 mom. i riksdagsordningen kommer det sista yrkandet att upprepas såsom särskild motion. Och torde i övriga tre punkter, som denna motion sålunda avser, lagutskottet vidtaga de ändringar i formuleringen av förslagen, som vid ett ytterligare överbäggande må finnas erforderliga.

Stockholm den 27 januari 1901.

Carl Lindhagen.

I förestående motions syfte instämman undertecknade:

<i>J. Nordin.</i>	<i>Johan Olofsson.</i>	<i>J. Bromée.</i>
<i>P. Norberg.</i>	<i>S. J. Kardell.</i>	<i>Joh. Er. Nordin.</i>
<i>S. H. Kvarnzelius.</i>	<i>E. G. Åkerlind.</i>	<i>Joh. Nydal.</i>
<i>W. Styrlander.</i>	<i>O. Emthén.</i>	<i>And. Olsson</i> i Mårdäng.
<i>A. Göransson.</i>	<i>P. Olsson</i> i Fläsbro.	<i>Johan Ericsson.</i>
<i>Nils Hanson.</i>	<i>D. Persson.</i>	<i>Ollas A. Ericsson.</i>
<i>E. Norman.</i>	<i>Johan Wahlgren.</i>	<i>A. Hansson</i> i Solberga.
<i>Sam. Söderberg.</i>	<i>S. M. Olsson.</i>	<i>A. F. Broström.</i>
<i>J. Persson.</i>	<i>W. Johansson,</i> Öija.	<i>E. Åkerlund.</i>
<i>Hjalmar Branting.</i>	<i>J. G. H. Fredholm.</i>	<i>Ivar Månsson.</i>
	<i>L. Gust. Broomé.</i>	

Jämväl undertecknade instämman i motionens syfte, men vilja dock redan nu hava uttalat, att de påpekade stora bristerna i ägostyckningslagen synas oss möjligen hava större utsikter att bliva avhjälpta, därest yrkandet under 2:o här ovan allenast på det sätt bifalles, att riksdagen antingen nu själv antager de för detta ändamål erforderliga ändringar i lagen eller ock i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om skyndsamt förslag till sådana ändringar. I detta avseende hänvisa vi till särskild motion.

<i>Ad. Wiklund.</i>	<i>Joh. Nilsson.</i>	<i>L. Dahlstedt.</i>
<i>J. A. Lundström.</i>	<i>N. Boström.</i>	<i>Nils Wallmark.</i>
<i>G. Kronlund.</i>	<i>C. Bergström.</i>	<i>C. J. Öberg.</i>